

**Examensarbete, 15 hp, för
Kandidatexamen i kriminologi
VT 2019
Fakulteten för hälsvetenskap**

Du går väl bara hemma?

Heldygnsinsatser för andras barn

**Socialtjänstens och familjehemmens förståelse
av en vårdform**

Agneta Östlund Enertz

Författare

Agneta Östlund Enertz

Titel

Du går väl bara hemma? Helydgnnsinsatser för andras barn
Socialtjänstens och familjehemmens förståelse av en vårdform

Engelsk titel

You just hang around at home, don't you? Round-the-clock support for other people's children:
Social Services' and Foster Homes' understanding of a care form

Handledare

Lisa Flower

Examinator

Sophia Yakhlef

Sammanfattning

Hur ser familjehem och socialtjänst på familjehem? Denna studie undersöker och analyserar utifrån nio intervjuer med stöd i Habermas kommunikativa handlingsteori hur aktörer inom socialtjänst och familjehem upplever familjehemsvårdens uppdrag och dess förutsättningar.

Resultatet beskrivs och analyseras utifrån uppdrag, samhälle och kommunikation. Det visar sig att det mellan grupperna finns likheter i hur uppdraget upplevs, i vilka behov de familjehemsplacerade barnen har, och även hur barnen initialt behöver tas emot i familjehemmet. Det skiljer sig dock i hur aktörerna uppfattar uppdragets mål, strategier och arbete. Det finns också skillnader i hur aktörerna ser på vad uppdraget kräver av familjehemmen. Respondenterna uttrycker begreppet "visdom" som en viktig resurs hos familjehemsföräldrar, men beskriver olika förståelser för hur sådan utvecklas.

Samhällets ramverk av förutsättningar för familjehem uppfattas av de flesta aktörer och samtliga intervjuade familjehem som otidsenliga. De menar att såväl ekonomiska förutsättningar som trygghet behöver utvecklas om det ska vara möjligt att rekrytera familjehem i framtiden.

Kommunikationen, och framför allt kommunikationens kvalitet, mellan socialtjänst och familjehem avseende dels samverkan i ärenden och dels utveckling i form av handledning upplevs väldigt olika mellan grupperna. De kommunikativa processerna störs av såväl maktobalans och aktörernas olika positioner i förhållande till kommunikationen som bristande gemensam förståelse för arbetets innehåll och dess krav.

Ett viktigt ämne för vidare studier torde vara förståelserna för vårdens innehåll och de kommunikativa processerna runt familjehemsvården, såväl i samverkan som i kompetens- och processutveckling. Hur begreppet visdom förhåller sig till familjehemsvård skulle i sig vara ett intressant område för vidare forskning.

Ämnesord

Familjehem, Socialsekreterare, Kommunikation, Samverkan,Handledning, Livsvärld, Habermas, Visdom

Innehåll

Inledning.....	1
Problemformulering:	3
Syfte	4
Frågeställning	4
Bakgrund och tidigare forskning.....	4
Barnens behov	4
Familjehemsvård	6
Förståelser mellan olika typ av professioner.....	7
Teori	7
Metod	10
Urval.....	10
Respondenter.....	10
Datainsamling.....	11
Bearbetning av materialet.....	12
Etiska överväganden:	12
Förförståelse	13
Resultat.....	14
Teman.....	14
Uppdrag.....	14
Vem? Barnen och deras behov	14
Varför? Vad ska barnen vinna?.....	17
Hur? Att få en ny familj	18
Vad är det familjehem egentligen gör?	19
Framgångsfaktorer - Vad avgör hur det går?	21
Samhälle	22
Motiv för att vilja vara familjehem	22

Varför ge upp på ett barn?.....	24
Varför slutar familjehem?	24
Ekonomi och trygghet	25
Att rekrytera familjehem	27
Kommunikation.....	28
Samverkan.....	28
Handledning	30
Analys och diskussion.....	32
Uppdraget	33
Samhälle	36
Kommunikation.....	38
Samverkan.....	38
Handledning	40
Habermas.....	41
Referenslista	42
Litteratur.....	42
Internetkällor	42
Lagar, författningar, publikationer från myndigheter	44
Appendix	45
Intervjumall	45

Inledning

För snart tre år sedan, när jag sökte till Beteendevetenskapligt program, Högskolan Kristianstad, hade jag en stark anledning. Efter att ha arbetat som leg. arbetsterapeut i olika positioner och i olika vårdformer under nästan 40 års yrkesaktivt liv, hade jag tillsammans med min man, som har lång erfarenhet inom socialvården, öppnat vårt hem som familjehem, en förbryllande erfarenhet. Vår uppgift för de barn och familjer vi mötte var utmanande, det var vi inställda på. Men vi var inte förberedda på mötet med sociala myndigheter. Trots vår tidigare erfarenhet verkade vi nu ha svårt att göra oss förstådda. Varför nådde vi inte fram? Behövde vi lära ett nytt språk? Vi märkte att andra familjehem hade liknande erfarenheter, resulterande i en stor frustration. Många av de duktiga familjehem vi mött genom åren har avslutat sina uppdrag.

Förundran inför de oväntade utmaningarna som familjehem väckte intresset för sociologi, och ledde också fram till ämnet för denna studie. Randall Collins (2008, 9-10) uppger två skäl att intressera sig för sociologi: det ena är en önskan att förstå och det andra att vilja göra något åt sociala problem. Denna uppsats utgår från Collins båda skäl. Först och främst vill jag själv utifrån nämnda erfarenhet fördjupa förståelsen för aktörernas upplevelser kring familjehem, och undersöka vilka förklaringar jag kan hitta till vår egen erfarenhet. Ambitionen är att även bidra med perspektiv som kan vara till nytta för denna vårdform, främst för dem det gäller, barnen.

Enligt Socialstyrelsen (2018, 15) omhändertas runt 30,000 barn varje år av samhället för heldygnsinsatser, och familjehem är den vanligaste vårdformen. Familjehem definieras i 3 kap. 2 § socialtjänstförordningen (SFS 2001:937) som ”ett enskilt hem som på uppdrag av socialnämnden tar emot barn för stadigvarande vård och fostran ... och vars verksamhet inte bedrivs yrkesmässigt.” Den rättsliga regleringen finns, när det gäller frivilliga placeringar i 6 kap. av Socialtjänstlagen (SoL), och för vård utan samtycke i Lag om vård av unga (LVU). Dessa kompletteras i Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSF 2012:11) och förtydligas i Socialstyrelsens handbok om socialnämndens ansvar och uppgifter (2012). Det rättsliga förhållandet mellan föräldrar och barn regleras i Föräldrabalken (1949:381) (FB).

Det blir, enligt Socialstyrelsen (2018, 15-19), allt vanligare att erbjuda familjer stöd i det egna hemmet. Barn familjehemsplaceras därmed senare än förut, och oftast har då andra insatser prövats. Många av barnen har under en lång tid levt i en situation med missbruk, psykisk ohälsa, utsatta för misshandel, sexuella övergrepp eller omsorgsbrister. De flesta barn som idag placeras

i familjehem bär på många riskfaktorer för att utveckla social ohälsa. Vanligt hos de tonårsbarn som placeras är utagerande beteende, problem med auktoriteter, i relation till föräldrar, i skolan och psykisk ohälsa.

För att utvecklas väl eller bryta en destruktiv utveckling behövs ofta massiva insatser. I BBIC, Barns behov i centrum, beskriver Socialstyrelsen (2018) skyddsfaktorer som vården ska syfta till att bygga upp hos barnen. Hit hör en pålitlig, stabil relation med omsorgspersoner, syskon, kamrater och vuxna, en god hälsa, bra skolresultat, att ha intressen, självständighet och integritet, ett gott uppträdande, en trygg identitet och känsla att vara accepterad.

Ett problem dock, som IVO, Institutionen för Vård och Omsorg, (2017) liksom regeringen (SOU 2015:71) uppmärksammat är att det visat sig vara svårt att rekrytera och behålla familjehem av bra kvalitet. Samtidigt har socialtjänsten stora interna problem med sin organisation och kompetensförsörjning. Många familjehem slutar helt, vilket även Ingrid Löfstrand (2009, 3-4) uppmärksammat. Sammanbrott, dvs när vården för ett enskilt barn avslutas i förtid, ses som ett stort misslyckande. Bo Vinnerljung mfl. (2008) har visat att sammanbrott ökar risken för den unge att framöver utveckla kriminalitet, psykisk ohälsa, behov av försörjningsstöd och en lägre utbildningsnivå.

SBU, Statens Beredning för medicinsk och social Utvärdering (2017), beskriver att psykisk och fysisk ohälsa bland barn som växer upp i familjehem är vanligare än hos andra barn. I Sverige utreds tilltänkta familjehems lämplighet och de genomgår utbildning. Stödinsatser under barnens placering är däremot mindre vanligt och de insatser som används behöver, enligt SBU, utvärderas och undersökas vetenskapligt. SBU menar att det finns behov av att studera skadliga eller oönskade effekter av omhändertagandet samt hur det påverkar livskvalitet och välfärd som vuxen, liksom vilken betydelse barnets ålder och kön har för insatsers effekter. Vare sig hur barn eller familjehemsföräldrar upplever socialtjänstens insatser har undersökts.

Målet för familjehemsvården är i Sverige alltid hemflytt till den biologiska familjen (Socialstyrelsen, 2018, 99). Där skiljer sig Sverige från Europarådet. I ”Recommendation No R(87) 6 in Foster Families” rekommenderar Europarådet (1987) medlemsstaterna att utverka ett regelverk som ger familjehemsföräldrar rätt att uttala sig innan viktiga beslut ska fattas rörande det placerade barnet och rätt att ansöka om utökat vårdnadskap eller egen vårdnad om barnet.

BBIC (Socialstyrelsen, 2018, 99) beskriver istället ett tredelat föräldraskap, där de biologiska föräldrarna, socialtjänsten och familjehemmet under placeringstiden ska samverka för barnets bästa.

I samband med placering ska vård- och genomförandeplaner för vårdens innehåll upprättas. IVO (2017, 4, 14, 21) konstaterar dock att det finns brister i dessa planer och uppföljningen av dem. Familjehemmet ska, enligt Socialstyrelsen (2017, 14), se på sitt uppdrag som en möjlighet att hjälpa någon i en utsatt situation. Även om verksamheten enligt lag inte får bedrivas yrkesmässigt, är Socialstyrelsen medveten om att det idag finns familjehem som ägnar sig åt uppdraget på heltid, och att ersättningen för uppdraget i många fall är familjens enda inkomstkälla.

När det gäller ekonomin har Sveriges Kommuner och Landsting (SKL, 2018) i cirkulär 18:60 lämnat rekommendationer för familjehemsvård för 2019. Familjehemmet får under den tid barnet bor där omkostnadsersättning enligt schablon för de utgifter som barnet medför och ett skattepliktigt arvode som inte ger rätt till A-kassa, tjänstepension eller semester. De första fjorton sjukdagarna utgår ingen ersättning eftersom det inte är anställning. För 2019 rekommenderar SKL en omkostnadsersättning som ska täcka merkostnader. Utnyttjandet av bostaden räknas inte eftersom bostaden redan finns, liksom bil, även om uppdraget kräver byte till en större bil. Arvodesdelen som rekommenderas spänner mellan 6 214 och 13 943 före skatt, beroende på faktorer hos barnet. Exempel på sådana faktorer är starkt utagerande, missbruk, kriminalitet, asocialitet, vagabondering, prostitution, fysisk funktionsnedsättning, intellektuell funktionsnedsättning, kronisk sjukdom. Arvodet betraktas ersätta familjehemmet för den tid som går åt för uppdraget. Om barnets vårdbehov gör att en vuxen behöver vara hemma på heltid är det, enligt SKL (2018) familjehemsföräldrarnas eget val och behöver därmed inte kompenseras.

Problemformulering:

Det finns hög medvetenhet om att familjehem avslutar uppdrag i förtid eller slutar helt som familjehem. Varför är enligt Socialstyrelsen (2017, 20) dock oklart. Motiven för att bli familjehem påverkar förutsättningarna för att lyckas, för övrigt är frågan lite beforskad.

Det är därför intressant att skaffa djupare kunskap om faktorer som påverkar familjehemmen och deras arbete.

Denna studies ambition är att undersöka hur de som är närmast ansvariga för utförandet av familjehemsvård, aktörer inom socialtjänst och familjehem, upplever vården, och specifikt hur de upplever familjehemmens uppdrag och deras förutsättningar att utföra detta uppdrag.

Syfte

Syftet med denna studie är att belysa hur familjehem och sociala myndigheter ser på såväl familjehemmens uppdrag som förutsättningar för uppdraget samt hur dessa upplevelser förhåller sig till varandra.

Frågeställning

De frågor jag vill få svar på är:

- Hur ser företrädare för socialtjänst och familjehem på familjehemsuppdraget?
- Hur ser företrädare för socialtjänst och familjehem på förutsättningarna för familjehemsuppdraget?
- Vilka likheter och skillnader finns i de respektive upplevelserna?

Bakgrund och tidigare forskning

Barnens behov

Rörande barns behov så ägnar Socialstyrelsens ”Ett hem att växa i” (2017) ett stort avsnitt åt anknytning, som en viktig faktor att ta hänsyn till utifrån barnets historia, som utmanas ytterligare av att flytta till en ny familj. Anknytning beskrivs i samma material som en av de viktigaste risk- och skyddsfaktorerna för barns utveckling och därmed ett av familjehemmets viktigaste uppdrag (Socialstyrelsen 2017, 45 ff).

John Bowlbys (2010, 146 ff) anknytningsteori betonar den grundläggande betydelsen av nära känslomässiga band, det starka inflytande en anknytningsperson i sitt sätt att behandla barnet har för dess utveckling och att barn utvecklas i relation till sina vårdtagare längs de möjliga spår som dessa är mogna att svara an med. En trygg anknytning verkar vara något av det viktigaste och bästa ett barn kan få med sig, av en närvarande vårdnadsgivare. Särskilt föräldrarnas lyhördhet och förmåga till omvårdnad kommer att avgöra vilken anknytningsstil barnet utvecklar. När

barnet kan förlita sig på att föräldern finns kvar och kommer att skydda och svara an på dess behov, kommer barnet att vara fritt att utveckla sin nyfikenhet och utforska världen. Om barnet istället känner sig osäker på vilket stöd det kommer att få av sin förälder utvecklas en otrygg ambivalent anknytning, med nära till separationsångest. Den svåraste anknytningsstörningen verkar finnas hos barn med en variant av denna anknytningsstil, i en desorganiserad version. Det förekommer t ex där föräldern misshandlar barnet eller har en svår psykisk sjukdom. En tredje variant av anknytningsmönster är ett otryggt undvikande, som utvecklas när barnet lärt sig förvänta sig att bli bortstött. Ett sådant barn utvecklar strategier av själv tillräcklighet och att klara sig utan kärlek, och en del av dessa barn kommer enligt Bowlby (2010, 73-74) senare att diagnosticeras som narcissistiska.

Barn med anknytningsstörning kommer, om de inte får hjälp, att ha svårigheter att bygga relationer och få problem i sitt sociala liv som vuxna. Socialstyrelsen (2017, 45) påpekar emellertid att ett barn som t ex. placeras i familjehem kan kompensera för detta. Bowlby (2010, 165) skriver om formen för terapeutisk intervention att egentligen är terapeutens roll att likna vid det samspelsmönster som uppvisas av en förälder som erbjuder barnet en trygg anknytning. Socialstyrelsen (2017, 52-3) beskriver anknytningen som en utmaning som kräver arbete och tålamod över tid av familjehemmet, särskilt för lite äldre barn.

Enligt Socialstyrelsen (2017) visar forskning att familjehemsplacerade barn och ungdomar mår sämre än andra barn och har lägre utbildningsnivå i vuxen ålder än andra jämnåriga. Detta leder till mycket stora överrisker för exempelvis psykisk ohälsa, kriminalitet, missbruk, tonårsgraviditeter och försörjningssvårigheter. Nordiska Rådet (2015) har i rapporten "Barn kan inte vänta" skapat en översikt av kunskapsläget. Bo Vinnerljung m.fl. (2010) har sett att barn som växer upp i familjehem har lägre betyg än andra med samma kognitiva förmåga, lägre utbildningsnivå som vuxna och dessutom överrisk för självmordsförsök, allvarlig psykisk ohälsa, narkotika- och alkoholmissbruk, allvarlig kriminalitet, tonårsföräldraskap och socialbidragsberoende.

Gunvor Andersson (2008) menar att förklaringen till hur det gått för de familjehemsplacerade barnen i vuxenlivet är en fråga om interaktion mellan individ, familj och omvärld. Det innebär, menar hon, att en viktig uppgift måste vara att stärka utsatta barns sociala förmåga till att skapa positivt gensvar från sin omgivning. Hon trycker också på att det är viktigt för barnen att få

känna familjetillhörighet i ett vitt sammanhang, en tillhörighet som består i vuxen ålder.

Familjehemsvård

Familjehemsverksamhet kan man enligt Andersson (2008) se som en service till såväl familj som samhälle, när familjens egna resurser av någon anledning inte räcker till för barnets behov. På så vis är inte bara barnet utan även föräldrarna – och samhället - mottagare av insatsen, socialtjänst är beställare och betalare och familjehemmet utförare.

Ingrid Löfstrand (2009, 10) analyserar i sin licentiatuppsats *Professionellt föräldraskap* förutsättningar för familjehemsvården. Hon pekar på att frågan om vad som räknas till arbete är kulturellt och historiskt konstruerad. Annat omsorgsarbete, som barnomsorg och äldreomsorg har med tiden förändrats så att ansvaret lyfts ut ur familjerna för att utvecklas till professioner. Samma utveckling har inte skett inom familjehemsvården, utan finns kvar inom det fält som traditionellt är oavlönat arbete. Löfstrand anser att politiken för gruppen familjehemsplacerade barn och unga brister, och refererar till Isomäki (2002) som menar att uppdraget som familjehem är krävande och kan liknas vid ett socialpedagogiskt arbete. Ett gott föräldraskap för barn som är okända för omsorgspersonerna kräver ett helt annat och professionellt förhållningssätt. Det kan inte jämföras med att vara förälder till sina egna tonåringar där man vuxit in i föräldrauppgiften sedan barnen föddes.

Förväntningarna på familjehemmen har också, enligt Löfstrand, en dubbelhet. Det goda föräldraskapet är den ena. Men samtidigt styrs uppdraget av dokumenten som reglerar uppdragets innehåll. Att följa vårdplaner och genomförandeplaner är inget som karaktäriserar vanligt föräldraskap, utan liknar mer ett arbete. En annan skillnad är att oavsett hur väl familjehemsföräldrarna lyckas med anknytningen så är de inte vårdnadshavare med fullt mandat för barnet, och uppdraget kan plötsligt avslutas.

Det stora antalet kontakter är en annan punkt där Löfstrand (2009, 11) pekar på att föräldraskapet i familjehemsuppdrag skiljer sig åt jämfört med det för biologiska barn, i ett betydligt större nätverk med ett stort antal kontaktytor som är både offentliga och privata.

Det går inte, menar Löfstrand (2009, 91 ff), att jämföra den här typen som hon beskriver som ”professionellt föräldraskap” med att ha en egen tonåring i hemmet. Det professionella

föräldraskapet där vuxna finns tillgängliga för att stimulera och stödja barnets utveckling ställer höga krav på familjehemsföräldrar av lyhördhet och närvaro, och att vara så inriktad på behoven hos en annan person är ett aktivt arbete som kräver kraft och fokus. Det är idag också självklart att i människobehandlande yrken ha tillgång till handledning och kompetensutveckling.

Löfstrand säger att om familjehemsvård framhålls som en viktig samhällsuppgift skulle statusen kunna höjas, vilket också skulle kunna öka intresset att bli familjehem. Men hon menar att även frågorna kring ekonomi och trygghet också måste lösas, för att det inte som idag ska innebära ett ekonomiskt risktagande att vara familjehem.

Löfstrand (2009, 12) söker med Habermas' och Bronfenbrenners teorier förklara hur de två uppdragen för familjehemmen, det som verksamhet och samtidigt uppdraget utifrån en föräldrarelation, samspelar. Skjaer Ulvik (2015) har studerat fosterhem och därvid funnit att fosterhemsföräldrar klarar att förhålla sig till båda uppdragen. Samtidigt efterlyser Löfstrand (2009, 94-95) mer djupgående studier om hur familjehem uppfattar stödet från familjehemskonsulenter i privat respektive offentlig regi. Hon vill också se forskning om de generativa mekanismer som för ungdomarna framåt.

Förståelser mellan olika typ av professioner

Fil. Dr. i specialpedagogik Von Ahlefeld Nisser (2008) belyser föreställningar om uppdrag och yrkesroller mellan två yrkesgrupper, speciallärare och specialpedagoger. Hon refererar i sin artikel till Jurgen Habermas' teori om det kommunikativa handlandet. Även Nordin (2005) refererar i sin D-uppsats till Habermas, här för att jämföra bildningsdiskursen med ett livslångt lärande. De använder Habermas' teori för att beskriva frihet och anpassning men, skriver Nordin, teorin hade passat lika väl för att belysa relationen mellan teori och praktik. Teori i förhållande till praktik skulle kanske delvis kunna liknas vid förståelsen mellan socialtjänst och familjehem.

Teori

Jurgen Habermas (Månsson 1998, 306-307) beskriver olika typer av utgångspunkter för förståelse. Hans modell förenklar att belysa förståelser mellan aktörerna i familjehemsvården i förhållande till uppdrag och förutsättningar. Universalpragmatiken benämner Habermas (Månsson 1998, s 322 ff.) den teori som han 1984 utvecklar i begreppet "Verständigum" för att "identifiera och rekonstruera de ömsesidiga betingelserna för en möjlig och ömsesidig

förståelse”. Enligt Habermas är språklig kommunikation mänsklighetens väg att uppnå ömsesidigt samförstånd. Det är genom kommunikativa handlingar som syftar till en djup förståelse som socialt handlande kan koordineras i livsvärlden. Habermas analyserar kommunikationens förutsättningar och vilken kompetens som krävs av de kommunicerande för att uppnå ömsesidig förståelse.

Habermas skiljer systemvärlden från livsvärlden och det instrumentella förnuftet från det kommunikativa. I Habermas' (Månsson 1998, 319 ff.) teori står systemvärlden för teknologi, byråkrati och rationalitet, det är pengar och makt som styr. Livsvärlden består av relationer och närhet mellan människor och regleras genom kommunikativa processer, social integration. Systemvärlden har vuxit fram ur livsvärlden men nu riskerar den att tränga in och förminska, kolonisera livsvärlden. Även om syftet med en verksamhet utgår från en kommunikativ rationalitet och förståelse så styrs den av ett system av instrumentellt förnuft som hotar verksamhetens grundvalar.

Potentialen för ett demokratiskt samhälle, menar Habermas (Månsson 1998, 325ff), ligger i livsvärlden. Han analyserar sociologins begrepp och håller med Weber i att livsvärlden består av tre värdesfärer. En första objektiv sfär av sakförhållanden där vi använder oss av teleologiskt tänkande och som vi belyser med fakta riktade mot den objektiva världen, motiverade av individens mål, och som inbegriper dels instrumentella och dels strategiska handlingar för att nå målen. En andra, social sfär, med normativt reglerade handlingar som utförs relaterade till den sociala världen utifrån samhällets normer och förväntningar, av en individ som gör det som förväntas av andra och samhället. En tredje, subjektiv sfär, där personen utifrån sitt inre känsloliv uttrycker känslor och med dramaturgiska handlingar uttrycker och framställer sig själv, presenterar sig för andra. För att fånga det mänskliga handlandet för Habermas till dessa tre ett fjärde, kommunikativt handlingsbegrepp. Detta ser han inte som bara ett komplement till de tre världar vi förhåller oss till utan som det grundläggande.

I sin teori om det kommunikativa handlandet utvecklar Habermas (Månsson 1998, 327) sina tankar om ”det rationella samtalets möjligheter”. Han menar att kommunikation är grunden, den sfär som utgör fundament för de övriga. Kommunikation i samförstånd kräver att åhöraren har tolkat vilken form av anspråk ett uttalande gör, utifrån vilken värdesfär, för att kunna mötas där, antingen för att hålla med eller ifrågasätta. Kommunikationens rationalitet genomsyrar enligt

Habermas alla de tre övriga värdesfärerna och handlar inte om resultatet av samtalet utan innebär ett proceduralt förnuft.

Habermas (Månsson 1998, 317-18) menar att den moderna kritiska samhällsforskningen måste intressera sig även för det som Aristoteles benämner *phronesis* och *praxis*, alltså kunskap om hur vi moraliskt bör handla för vårt gemensamma bästa, inte bara *techne*, hur vi producerar.

Denna utgångspunkt för samhällsforskning skulle med Paul B. Baltes och Ursula M. Staudinger (Holt et al. 2015, 398) även kunna uttryckas som visdom, ett förhållandevis nytt forskningsområde, som är angeläget i förhållande till vårdarbete. Eftersom visdom, förklarar de, kombinerar en extraordinär dimension med överlägsen kunskap och bedömningsförmåga, för att tjäna eget och andras väl, är det ett viktigt område när det gäller människovård och social intervention. Visdom definierar de utifrån de fem komponenterna: Rik faktisk kunskap om livet, om människans natur, sociala spelregler, relationer, och hur vårt välmående sammanhänger med varandra; Rik procedural kunskap om livet, beslutsstrategier, konflikthantering, rådgivning, att inse betydelsen av livsmål; Förståelse om livsspänn-kontext, som betydelsen av familj, vänner, arbete, fritid, då, nu och i framtiden; Medvetenhet om relativiteten av värderingar och prioriteringar, insikten om hur värderingar och prioriteringar skiljer mellan människor och samhällen; Förmåga att hantera osäkerhet, medvetna om vår oförmåga att förutspå framtiden.

Habermas (Månsson 1998, 330 ff) menar att den fundamentala rationaliseringsprocessen är den som rör människans vardagsvärld, den viktigaste utvecklingen i modern tid. I den betyder auktoriteter, som kyrkan eller överklassen, allt mindre och utvecklingen bygger istället på en rationell argumentation människor emellan. Pengar, kommersialisering, och makt, byråkratisering, är systemets nya styrmedel. Utmaningen är, menar Habermas, att systemet koloniserar livsvärlden, dels genom dessa styrmedel som, när de ersätter kommunikationen, slår tillbaka på de värden de skulle tjäna, dels genom att experter tar över de rationella samtalen som sker, om människans vardag.

Nya proteströrelser som kvinnorörelsen och miljörorelsen handlar, enligt Habermas (Månsson 1998, 332 ff.), inte om fördelning utan om "livsformens grammatik". Han menar inte att utvecklingen har misslyckats, utan att vi inte är klara och presenterar en intressant lösning på denna frustration över samhällets styrning. Habermas förespråkar en ny form av demokratisk socialism med myndiga människor, en vision som bygger på samförstånd, ett samhälle som styrs

av en kommunikativ rationalitet där de bästa argumenten vinner. En förutsättning för att frigöra människor och förverkliga denna utopi är att tolkningsföreträde och vissa bildningsprivilegier upphör så att människor kan engagera sig i de frågor som rör dem. Att lösa detta är enligt Habermas inte bara en önskvärd utopi utan en förutsättning för mänsklighetens överlevnad.

Metod

För att undersöka hur upplevelserna av uppdrag och förutsättningar för familjehem förhåller sig hos socialtjänster respektive familjehem valde jag att genomföra intervjuer med personer från båda dessa kategorier, socialtjänst och familjehem (Göran Ahrne et al. 2015, 21-22, 35).

Urval

Det finns inga nationella eller andra register över familjehem, det gör det svårt att göra ett slumpmässigt urval. För socialsekreterare är arbetssituationen sådan på de flesta kontor att det kan vara svårt att avsätta tid för en intervju. Urvalet kan liknas vid ett snöbollsurval (Ahrne 2015, 42), även om jag från början hade en tanke om kriterier för urval. Snöbollsmetoden innebär i denna studie att personerna som kontaktades valdes ut efterhand för att nå en mättnad i de frågor som verkade oklart besvarade med materialet dithills (Ahrne 2015, 43).

Respondenter

Eftersom syftet varit att jämföra upplevelser av erfarenheter har jag velat intervjua familjehem och socialsekreterare med gedigen erfarenhet av arbete med familjehem, som gått igenom olika typer av upplevelser och som har reflekterat kring sina olika erfarenheter. Jag har därför sökt erfarna familjehem och socialsekreterare som har ett stort engagemang för sitt arbete. En intervjuperson valdes, efter tips från min handledare, för att se samverkan i samma förvaltning ur mer än ett perspektiv, från andra sidan. Jag har sökt några personer som jag inte kunnat nå. Samtliga nio personer jag fått kontakt med har ställt sig positiva till att låta sig intervjuas.

Respondenter har varit fyra socialsekreterare och fem familjehemsföräldrar. Socialtjänstens personal valdes för att representera en bredd av de funktioner där socionomer i olika funktioner arbetar med familjehemsvård: Av socialsekreterarna var en barnsekreterare, en familjehemssekreterare, en 1:e socialsekreterare som handlägger båda sidor och en konsulent som arbetar för ett privat företag. Samtliga dessa kommer i resultatdelen att benämnas ”Socialsekreterare”, numrerade 1-4. För att få en bredd på underlaget med olika perspektiv var

kraven på familjehemmen var att de skulle vara av olika karaktär, såväl vad gäller konstellation i familjehemmet som de uppdrag de är inriktade på, och arbeta med sinsemellan olika kommuner. För att ha tillräckligt mycket inblick i och erfarenhet av familjehemsvård skulle de också ha varit verksamma minst fem år, och ha upplevt såväl lyckade som mindre lyckade placeringar. Med kriteriet mindre lyckade placeringar avses att familjehemmet ska ha upplevt minst ett sammanbrott. Med lyckade placeringar menas att minst ett barn ska ha genomfört sin vårdtid och flyttat ut som planerat, utan att vården behövt avbrytas i förtid. De intervjuade familjehemsföräldrarna var fyra kvinnor och en man. Tre av dem lever med partner, en är ensamstående, en särbo, en familjehemsförälder förvärvsarbetar på deltid och två har förvärvsarbetande partner, ett par är familjehem på heltid. De konstellationerna har förändrats genom åren som familjehem. Familjehemsföräldrarna kommer i redovisningen att benämnas ”Familjehem”, numrerade 1-5.

Nio personer har intervjuats i sammanlagt 15 timmar, uppdelat på 16 tillfällen. Samtalen med socialsekreterarna höll sig nära den timme jag angivit att intervjun skulle ta i anspråk (53-77 minuter). Intervjuerna med familjehemmen blev längre (94-191 minuter). Tre av intervjuerna skedde vid personliga möten hemma i respondenternas kök, medan övriga intervjuer skedde över telefon. Samtliga samtal spelades in. Vissa respondenter intervjuades vid bara ett tillfälle, medan andra intervjuer kompletterades i samband med transkribering. Materialet transkriberades i sin helhet och resulterade i 132 A4sidor text (Teckensnitt Calibri stl. 11).

Familjehemsföräldrarna hade i genomsnitt 14 års erfarenhet av att vara familjehem och i genomsnitt tagit emot 19 barn. Samtliga respondenter har varit med om såväl lyckade som mindre lyckade familjehemsärenden.

Datainsamling

Metoden för insamling av empiriskt material har varit individuella semistrukturerade djupintervjuer med en intervjumall som mest fungerat som en checklista (bilaga 1).

Respondenterna har själva fått välja mellan personligt möte och telefonintervju. Samma tre huvudfrågor ställdes till samtliga respondenter och följdes upp med följdfrågor utifrån samtalen, delvis med stöd av mallen, men utan att vara låst till den. Samtalen flöt som just samtal, och ämnena flöt in i varandra naturligt.

Djupintervjuerna behandlade, utöver demografiska frågor, följande huvudfrågor:

- Hur ser du på uppgifterna i uppdraget som familjehem?
- Hur ser du på förutsättningarna som ges familjehem?
- Hur ser du på möjligheten att rekrytera och behålla familjehem?

Bearbetning av materialet

Peter Svensson beskriver (Ahrne 2015, 209 ff.) hur det empiriska materialet ska behandlas i förhållande till teoretisk referensram. Tolkning, förklarar han (Ahrne 2015, 214), sker i flera steg. Det första av dessa steg, primärtolkning, är att tolka den verklighet som observeras. I detta fall det som sker i intervjun, tonlägen, röstläge, pauser, ansiktsuttryck och som påverkar vilka följdfrågor som ställs, vilka ämnen som stannas upp inför och fördjupas, hur intervjun, dansen i samtalet, förlöper vidare. Alltså även det som missas att fånga upp.

Samtliga intervjuer har lyssnats igenom och transkriberats i sin helhet. Här uppstår det som Rennstam (Ahrne 2015, 221 ff.) kallar kaosproblemet, materialet måste sorteras. För att bringa ordning i detta kaos har materialet först kodats genom att ge varje respondent ett specifikt teckensnitt. Texterna har därefter grupperats i de två grupperna familjehem och socialsekreterare. Här infaller den sekundära tolkningen som har inneburit att sortera materialet utifrån huvudfrågorna och sammanställa det för respektive grupp respondenter. Inom varje frågeområde har därefter texterna sorterats i undergrupper utifrån de teman som framkommit.

Den tertiära tolkningen innebär att analysera innehållet. Det vanligaste sättet att använda en teori är, enligt Svensson (Ahrne 2015, 215-16), att tillägna sig dess perspektiv, begrepp och möjliga frågor. Jag har här vänt mig till Habermas (Månsson 1998). Tolkningsproceduren genomfördes så att innehållet i texten först färgkodades utifrån de betydelser jag kunde se med Habermas olika handlingsbegrepp, vilken värdesfär som ett uttalande representerade. Resultatet jämfördes både visuellt och innehållsmässigt för varje tema och huvudfråga inom respektive grupp respondenter, och mellan grupperna. Analysen bygger på detta jämförelsematerial som ramverk. Ur denna analys utkristalliserades omgrupperades materialet till delvis nya teman.

Etiska överväganden:

För att tillvarata etiska aspekter har jag använt mig av ”Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning” (Vetenskapsrådet 2002).

Informationskravet har tillgodosetts genom att uppgiftslämnare och undersökningsdeltagare informerades om sin uppgift i projektet och vilka villkor som gällde för deras deltagande. De upplystes om att deltagandet var frivilligt och om att de hade rätt att avbryta sin medverkan. Informationen omfattade alla de inslag i aktuella undersökningen som kunde tänkas påverka deras villighet att delta.

Samtyckeskravet beaktades genom att uppgiftslämnarens och undersökningsdeltagares samtycke inhämtades muntligen, före intervjun. Deltagarna informerades om att de hade rätt att självständigt bestämma om, hur länge och på vilka villkor de deltog, att de när som helst kunde avbryta sin medverkan utan att detta medförde negativa följder för dem.

Undersökningsdeltagarna utsattes inte för några som helst påtryckningar eller påverkan. Inget beroendeförhållande förelåg mellan författaren och tilltänkta undersökningsdeltagare eller uppgiftslämnare.

Konfidentialitetskravet togs hänsyn till genom att alla uppgifter om identifierbara personer antecknades, lagrades och avrapporterades sammanställt på ett sådant sätt att enskilda människor ej kan identifieras av utomstående. Det är praktiskt omöjligt för utomstående att komma åt uppgifterna. Nyttjandekravet tillgodosågs genom att inget av materialet kommer att användas eller utlånas för kommersiellt bruk eller andra icke-vetenskapliga syften.

Deltagarna gavs möjlighet att yttra sig om sina uppgifter i undersökningsrapporten innan den publicerades. Undersökningsdeltagare, uppgiftslämnare och andra berörda personer har också erbjudits att om de är intresserade få ta del av den färdiga rapporten.

Förförståelse

Eftersom jag själv är verksam som familjehem är jag medveten om att min egen erfarenhet påverkar arbetet. Mitt intresse är att hitta förståelse, men jag inser att inhämtandet av information liksom förståelsen jag försöker uppnå filtreras genom dessa glasögon av förförståelse som inte går att bortse ifrån. Det går inte att inte veta det man vet. För att minska påverkan på respondenter har dessa sökts bland familjehem och socialsekreterare som inte arbetar för samma organisationer eller kommuner som vi.

Resultat

Teman

Materialet sorterar sig i följande tre huvudteman: Uppdrag, Samhälle och Kommunikation.

Ett huvudtema är Uppdrag. I uppdraget ingår vilka behov de barn har som placeras i familjehem, vilka mål familjehemmen verkar för att uppnå, vad det förutsätter att de behöver hjälpa barnen att rusta sig med och hur de gör det. Alltså för vem, varför, hur man arbetar och vad det är man gör, samt framgångsfaktorer.

Det andra huvudtemat är Samhälle. Under den rubriken samlas begrepp som de lagar, bestämmelser och rekommendationer som gäller, hur de tolkas och vilka konsekvenser det har för familjehemmen och för familjehemsvården.

Det tredje huvudtemat är Kommunikation. Under det temat samlas kommunikativa processer som sker i samverkan och handledning. I Habermas (Månsson 1998, 319 ff.) teori om universalpragmatiken är den kommunikativa processen fundamental.

Uppdrag

Vem? Barnen och deras behov

Beskrivningen av barnen och deras situation stämmer väl i samtliga respondenters utsagor. Såväl socialsekreterare som familjehem har stor faktakunskap om orsaker till barnens problem. Båda grupperna beskriver hur föräldrars bristande föräldraförmåga, idag ofta orsakad av psykisk ohälsa, leder till barnens utsatthet i detta och alla respondenter beskriver erfarenheter av hur konsekvenserna yttrar sig för barnen.

Respondenter från båda grupper menar att det på flera sätt är lättare för barn att bli omhändertagna tidigt. En förklaring man ger är att de minsta barnen inte har hunnit ta så mycket skada av sin sociala miljö som den som präglats under flera år under sin uppväxt. Ett annat skäl som anges är att omgivningen har mer överseende med beteendeavvikelser hos mindre barn. Ytterligare en anledning som uppges är att ett yngre barn är mer öppet för att knyta an till nya omsorgspersoner.

Det är, enligt några av intervjupersonerna, vanligt att barnen har olika medfödda diagnoser med psykiska och fysiska funktionsnedsättningar, ofta orsakade av fosterskador på grund av föräldrars missbruk. Ett spädbarn med diagnoser har, menar de, liknande behov som eget biologiskt barn med samma skada. Största skillnaden i de yngsta barnens behov jämfört med ett biologiskt barn uttrycker de som i vilken grad det finns andra vuxna omkring barnet. Barnet har rätt att ha sina biologiska föräldrar med sina varierande behov att utifrån förmåga vara delaktiga i vården, och barnet har också många myndighetskontakter. För de omhändertagna barnen förekommer det, enligt respondenterna, ofta även fler vårdkontakter inom exempelvis habilitering och barn- och ungdomspsykiatri.

Bilden av de äldre barnens problematik stämmer också väl mellan de olika undersökningsgrupperna. Enligt respondenterna handlar barnens svårigheter ofta om anknytningsstörning och avsaknad av trygghet som lett till djupa emotionella störningar. De beskriver också hur bristande vuxenguidning givit bristfällig baskunskap om hygien, mat och sömn och även låg sociala förmåga med avsaknad av sociala koder – från bordsskick till hur man talar med och respekterar varandra, visar tålmod och har förmåga att vänta på sin tur. Sociala färdigheter som är nödvändiga för att barnet ska få en sund uppfattning om sig själv i relation till andra människor. Respondenterna beskriver hur bristande emotionell näring och hjälp i att utveckla psykologiska förmågor lett till kompensatoriska strategier. Många barn, menar de, har aldrig fått frustrationsträning, har låg förmåga till självkontroll och har utvecklat ett avvikande beteende. Flera nämner att droger ingår i många ungdomars problembeteende. Respondenterna beskriver också hur omgivningens ogillande slår tillbaka och genererar låg självkänsla i en destruktiv spiral som blir svårare att vända ju äldre barnet blir.

Familjehemmen uttrycker sig i fler ord och mer detaljerat än socialsekreterarna kring konsekvenserna för barnen, hur situationen har påverkat, påverkar och kommer att påverka barnens liv. I följande citat beskriver Familjehem 1 erfarenheter av de behov som visat sig hos deras familjehemsplacerade barn:

”De har inte överhuvudtaget lärt hur de ska bete sig. Och det är allt från att torka sig i rumpan till bordsskick, läggtider, hela kitet i princip. Allting. Relationer. Mitt och ditt, om jag vill ha något måste jag fråga, inte bara ta. Det är jag och jag, Jag ska ha. De har ju egentligen inte lärt mycket mer än -vad kan jag få ut av detta?

Vad som går hem, hur gör jag för att få det jag vill, konstiga strategier som inte fungerar så väl när de kommer ut i samhället. Vissa är skygga men oftare är de distanslösa. Många är sociala analfabeter som inte kan ett dugg om hur det fungerar i ett samhälle. De har väldiga problem eftersom de är de så fullständigt felprogrammerade från början. Springer på den ena pumpen efter den andra när de tror att de ska flytta hela världen för att ta sig fram. En del verkar inte alltid ha haft tillgång till mat, i början kastar de sig över maten och äter konstant, tills de får ont i magen. Och gömmer mat på sitt rum som de trodde att den skulle ta slut och de skulle bli utan. Vi har haft flera barn som bott på uppåt tjugo platser på bara några år. Det är vanligt att inte vara rädd om saker, som om det inte vore lönt, att det ändå inte kommer att finnas kvar.” (Familjehem 1)

Familjehem 2 beskriver liknande erfarenheter och bekymrar sig över hur ett barn som inte tror att det överlever att vänta, utan måste ha allt på sekunden, ska klara sig i samhället.

Respondenten beskriver ur sin erfarenhet barn som skriker i mun på varandra, barn som slagit sönder köket och hotat att knivhugga familjehemsföräldrarna. Familjehem 2 uttrycker att om barnet använder sig av sådana strategier i skolan så ”går det inte så himla bra”, för det konstiga beteendet blir konstigt även för andra. Respondenten menar att vid avvikande beteende är risken för att uppleva utanförskap stor. Familjehem 3 beskriver hur okunskap om sociala koder skapar problem i relationer, såväl med jämnåriga som med vuxna personer. Detta är ett citat där Familjehem 3 illustrerar en ungdoms stigmatiseringsprocess:

”Det är normaliserat att man kallar folk kofitta och efter två dagar – vadå? - är det bara borta. Sånt gör att folk tar avstånd och då blir man ännu mer ensam. (...) Och när det blir snävare och snävare, så blir det lättare att gå tillbaka till de där pundarkompisarna och röka lite hasch, göra nån liten stöt för lite spänning och så, för det är lätt att bli övertalad. För där är jag ju duktig, vågar jag gå in och stjäla nåt i flickornas omklädningsrum så är jag ju rätt så tuff. Hon tycker i alla fall att det är rätt så häftigt, hon kompis som jag mötte för 45 minuter sedan. För de dras ju till varandra.” (Familjehem 3)

Socialsekreterare 1 beskriver hur hon ofta upplever det svårt i mötet med de barn som behöver placeras. När hon försöker föreställa sig deras framtid hoppas hon att det blir OK, men känner sig orolig, ser ”alla möjliga faror”, att det kanske kommer att bli en ”jättejobbig vuxen som har

alla möjliga problembeteenden”. Några mer distanserade kommentarer finns också rörande systemfel med brister i de preventiva åtgärderna. Socialsekreterare 4 minns en tid när det satsades mer på prevention och menar att det förebyggande arbetet som hon då upplevde som gott har försvunnit idag. Båda undersökningsgrupperna ser hur barnen påverkas mer och får djupare konsekvenser ju längre tid de vistas i sin utsatthet. Flera respondenter, i båda grupperna, uttrycker att de ser det som problematiskt att samhället väntar allt längre med att ingripa för att skydda barnen. Det gör att de barn som placeras i familjehem har hunnit utveckla större problem än de som omhändertogs förut, menar de.

Varför? Vad ska barnen vinna?

De långsiktiga målen tänker de olika grupperna av respondenter olika på. Socialsekreterare 1 ser på vad som krävs för att ursprungsfamiljen ska fungera tillräckligt väl för att barnet ska kunna flytta hem igen. Kanske det blev en väckarklocka. Eller att föräldrarna under tiden får rätt stöd, får träna för att kunna stå på egna ben. Även Socialsekreterare 3 har siktet inställt på hemgång och arbetar mycket i korta insatser, intensivt med beteendeproblematiken och relationen till den biologiska familjen, med målet att barnet flyttar hem igen inom sex månader. Samtidigt beskriver respondenten att resultatet kanske visar sig om sju år, men ”man kommer dit så småningom”. Socialsekreterare 2, däremot, ser det som viktigast att satsa på barnet i den nya familjen och inte låtsas som att barnet snart ska komma hem igen. Om det gått att se den möjligheten hade barnet inte omhändertagits utan då hade andra åtgärder satts in. Barnet behöver nu, enligt Socialsekreterare 2, rustas för framtiden, med en fungerande skolgång, en god hälsa, aktiviteter och sociala relationer. Socialsekreterare 4 betonar att det är viktigt att hjälpa barnet att finna mening, sammanhang, i sin nya tillvaro, med nya möjligheter, och att det tar tid, ”måste få ta tid”.

I familjehemmen uttrycks de långsiktiga målen mer konkret och med längre tidsperspektiv än hos socialsekreterarna. Familjehem 1 säger att de vet att den här tiden kan vara skillnaden för hur barnets liv kommer att se ut i framtiden. De har fokus på skolan, och att inom alla livsområden skapa bra förutsättningar för framtiden. Familjehem 4 tar utgångspunkt i skolans stadier. Mellanstadiet, vad händer i åttan, vad de behöver jobba med i nian? Att förbereda gymnasievalet, tänka utifrån framtida yrke. Familjehem 3 ser för sig den artonåring som ska flytta ut ur familjehemmet och tänker i en livslinje mot en ung vuxen, trygg i sig själv, klar med de sidospår som inte fungerat och med en livslinje som leder vidare till en lycklig, stabil, välfungerande vuxen. Familjehem 2 berättar om de barn som fortfarande håller kontakt. Hur

viktigt det är att förbereda dem för vuxenlivet, och att samtidigt vara beredd att finnas kvar som stöd även då.

Hur? Att få en ny familj

Vad som är viktigast för ett barn, hur det behöver tas emot och bemötas under den första tiden i ett familjehem ser socialsekreterare och familjehem ganska lika på. Båda grupper beskriver utmaningen för barnet när det tvingats bryta upp från sina tidigare anknytningspersoner och flytta in i ett hem med okända människor i ett sammanhang som är ovant. Allra först behöver barnet landa och knyta an till nya trygga vuxna. Att bygga upp en förtroendefull relation ser Socialsekreterare 2 som att visa barnet att ”-Du är här för att vi vill ha dig här och vi ska hjälpa dig”. Att leda barnet in i familjen. Socialsekreterare 1 vill att familjehemmet ger barnet kärlek, ”barn behöver hur mycket kärlek som helst”.

Familjehemmen ser samma behov som socialsekreterarna och påpekar att det kräver av familjehemmet att i början se förbi vokabulär och beteenden inklusive de skador som kan uppstå på inredning, bil osv, för att möta barnet bakom beteendet. Familjehem 2 beskriver den första tiden som tuff. Barnet kommer in och börjar läsa av hur familjen fungerar och börjar sedan testa om de står ”pall”. Barnet kan inför ett ”nej” kan regrediera till två-treårsstadiet och lägga sig på golvet och skrika eller gå lös på inredningen. Familjehem 1 berättar om hur köksinredningen blev sönderslagen av ett barn som kom på idén att få håret klippt och inte genast blev skjutsad till frisören.

Först måste förtroendet vinnas, menar familjehem 1. Barnet måste komma in och vilja tillhöra familjen innan det vill låta sig påverkas. Familjehem 3 ger samma bild, innan det förtroendet finns kommer barnet inte att lyssna. Familjehem 4 berättar om svårigheter i att, samtidigt som familjehemmet arbetar med att bygga förtroende, vara tvungen att hantera barnets konkreta oförmågor i det dagliga livet. Även Familjehem 5 beskriver hur, samtidigt som barnet behöver få trygghet och struktur så behöver mönstret brytas och omprogrammeras för att vardagen ska fungera. Hur kärlek och trygghet kan se ut illustrerar Familjehem 2, och målar med ett varmt skratt upp bilden av en flicka som är 185 cm lång och som varje kväll blir som ett litet barn och kryper upp i knät på familjehemsmamman, som är 160 cm. Nu i efterhand säger flickan att det var enda platsen där hon fått lov känna sig som ett barn.

Familjehemmen är överens om ett tidsperspektiv, runt ett halvår tar det innan barnet landat och då börjar barnet våga provocera mer, testa gränser, pröva om familjehemsföräldrarna tänker stå kvar. Cirka ett år tar det innan barnet börjar tillhöra, och aktivt väljer att vara en i gemenskapen i den familjen. Det är då det egentliga arbetet kan börja säger familjehemmen.

Vad är det familjehem egentligen gör?

Socialsekreterarna beskriver det som att relationen till familjehemsföräldrarna och deltagandet i familjens livsvärld är vad som läker barnet. Socialsekreterare 2 uttrycker att det som familjehem egentligen gör är att de erbjuder sig själv. Barnet deltar i normalt familjeliv, i aktiviteter och sammanhang, går i skolan, skaffar sig kamrater, får vård utifrån behov. Socialsekreterare 2 beskriver att barnet i sin nya familj på ett naturligt sätt får nya förebilder. Allt är inte perfekt, men barnet får uppleva att det finns lösningar. Sen, menar respondenten, är det inte enkelt, utan en ”grannliga uppgift” att ge barnet rätt stimulans.

Mellan socialsekreterarna skiljer det sig hur man ser på svårighetsgraden. Socialsekreterare 1 menar att arbetsinsatsen för familjehemsplacerade barn inte skiljer sig från det man gör med sina biologiska barn. Man kan leva ett helt vanligt liv, båda föräldrarna kan ha jobb, familjen har bara ett extra barn.

Familjehemmen beskriver ett mer detaljerat engagemang i barnets alla livsområden i förhållande till ålder, utveckling och problembild. Samtidigt som barnet bemöts och guidas i den vardag som pågår arbetar familjehemsföräldrarna med att fylla igen alla de luckor som finns i åldersadekvata ADL-färdigheter och rutiner för hygien, toalettbesök, mat, sömn. Familjehem 1 beskriver hur de kan behöva följa med in i duschen för att visa varje moment, hur det går till att tvåla in, skölja av, undvika att få tvål i ögonen, hur barnet ska torka sig och hänga upp handduken. Också hur de behöver visa hur man äter med bestick, tjata om att använda bestick och försöka att efterhand få in ett bordsskick som fungerar i sociala sammanhang, som i skolan. Att vara uppmärksam på dofter och påminna om att gå på toaletten när det behövs, för vissa barn göra upp ett schema för toalettbesök tills det blir en integrerad rutin att uppsöka toalett vid behov, det kan ta många månader innan barnet reagerar rätt på kroppens signaler. I skolåldern kan sådant skapa sociala problem som är svåra att rätta till. Familjehemsföräldern kan behöva lära barnet tvätta händerna efter toalettbesök. Familjehem 4 berättar om ett barn som tyckte att det var jättekonstigt att sitta kvar vid matbordet. Och att de hade ett matbord, ”redan det!”. Familjehem 3 beskriver hur konkret de behöver förklara konsekvenser, som att folk tycker bättre om en om man luktar gott

om kroppen och i munnen. Familjehem 1 låter tandhygienisten visa hur barnet ska borsta sina tänder och använder färgtabletter för att göra det tydligt för barnet hur det går framåt med borstningen. Familjehemmen beskriver hur svårt det är att få in nya rutiner, att det kräver kraft, envishet, fasthet och uthållighet över lång tid innan ”programvaran är utbytt” som familjehem 5 uttrycker det. Tjata, berömma, tjata, berömma. ”-I det oändliga”, säger Familjehem 1.

Att utveckla social kompetens ses som en viktig uppgift. Familjehem 1 beskriver dagliga samtal kring att kunna skilja på rätt och fel, mitt och ditt, att lyssna på andra, inse att beteende och handlingar har konsekvenser, att det går att lösa konflikter. Familjehem 2 beskriver hur de dagligen tränar att kommunicera. Lyssna och prata, inte bara prata. När ett barn avbryter ett annat barn, så stannar familjehemsföräldrarna upp och frågar igen vad det barnet sa: ”-Kan du berätta vad hon sa, för jag hörde inte riktigt?”. Familjehem 2 berättar om ett barn som stolt upptäckt systematiken i att han bara fick uppmärksamhet när han gjorde nåt bra, för det negativa fick han ingen uppmärksamhet: ”-Är det så? -Ja du har alldeles rätt. -Jag tycker att jag har märkt det!”. Familjehem 3 påpekar vikten av att uppmärksamma de minsta detaljer. Att barnet kommer ihåg att hälsa på grannen, eller frågar hur nån mår, när någon börjar ta undan sin tallrik, sådana små framsteg. Och att när barnet gör någon annan illa, hjälpa barnet att fundera över hur det skulle kännas att vara den andre. Respondenten tar ett exempel från sociala medier.

Även Familjehem 1 beskriver en sådan situation, och hur viktigt det är att stödja barnet att stanna i känslan och inte sopa undan den. Att barnet måste inse, verkligen få känna, att det finns ett problem. Och låta barnet få uppleva lättnaden, stoltheten, över att hitta en lösning, våga gå tillbaka, be om ursäkt, att stå för det man gör. Här byggs självkänsla, menar Familjehem 1. Flera familjehem beskriver barnens problem med sociala medier. Allt från lockelser till bristande konsekvenstänk, och en överkonsumtion. De beskriver en kamp med få in tillräckligt med skyddsfaktorer i barnens liv, som kamrater, skola, idrott, att hitta någon hobby. Surfandet kan inkräkta också på sömnen och därav sabotera skoldagen. Tre av familjehemmen säger att de därför har som rutin att plocka in telefonerna på kvällen och lämna tillbaka dem laddade nästa morgon.

Skolans betydelse är familjehemmen överens om, och att det gäller att få det att fungera så snart det bara går. Flera har tillbringat mycket tid i skolan med barnen. Familjehem 4 beskriver ett barn som ”en liten ghettoangster” när han kom. I skolan bråkade han och slogs dagligen, med

lärare och elever, och respondenten jämför honom med en rädd hund. Han visste ingenting, var bara rädd. Till slut följde familjehemsmamman med till skolan. Berättade hur han skulle göra. ”-Sitt! Gå! Sitt kvar! Lyssna!” Det hjälpte. Så småningom började han räta upp sig och är idag studiemotiverad, har mål i livet och toppbetyg.

Familjehemmen beskriver hur de fångar ögonblicken i vardagen, för att hjälpa barn att förstå och hantera sitt känsloliv. Familjehem 4 beskriver hur det goda samtalet inte är det som sker i terapirummet. Det bästa samtalet, menar respondenten, är det man har i bilen. På väg till Ica, till Frostavallen, det är där det händer. Man sitter och kör och sjunger och så avbryter man sig med ”-Du jag tänkte på en sak”. Eller när man städar tillsammans. Det är där det händer. Inte på inbokade besökstider. Det är genom de dagliga samtalen, i vardagens dynamik som Familjehem 1 beskriver att de hittar ingångar. Genom att bromsa i stunden och fråga -Vad händer nu? Då kan barnet bli medveten om sina mönster och efterhand få möjlighet att välja nåt annat, som fungerar bättre. Familjehem 2 berättar hur de stärker självkänslan i vardagen t ex genom att alla hjälps åt med matlagningen. Alla kan göra något och sen kan alla ta åt sig äran för den goda maten. Samtidigt skapas goda minnen, gemensamma referenser. Familjehem 3 och 5 beskriver båda vikten av att tidigt bryta beteenden och ersätta dem med andra som fungerar. De refererar båda till barn med drogproblematik.

Framgångsfaktorer - Vad avgör hur det går?

Det mest avgörande för resultatet är socialsekreterarna överens om, familjehemsföräldrarnas personliga egenskaper. Idealet att familjehemsföräldern besitter visdom, eller som socialsekreterare 3 väljer att uttrycka det ”sunt förnuft”, är gemensamt. Socialsekreterare 1 menar, liksom Socialsekreterare 2, att de bästa ofta hunnit komma upp lite i ålder och skaffat sig erfarenhet, även om inte alla blir visa av att åren bara går. Socialsekreterare 1 uppskattar de som är lugna och reflekterande, pedagogiska och rutinerade. Respondenten ser att de är i femtio- eller sextioårsåldern och genom åren samlat erfarenhet som gör att de blivit visa, kan anpassa sig till varje barn, kan ta mycket med humor och ”tycker att barnen är underbara”. Socialsekreterare 1 beskriver en flicka som alltid ansetts som svår. Men när hon kom till ett sådant hem, hos ett pensionerat par, så ändrades hon och har nu inga som helst problem. Hon känner sig trygg, trivs och går i skolan. Socialsekreterare 2 menar att det också finns yngre familjehem som fungerar utmärkt. Det viktiga är att de är stabila i förhållande till sin omgivning, det gör att barnen känner sig trygga. Socialsekreterare 3 säger att den trygga situationen skapas genom god struktur, gränssättning och en stor empati. Respondenten menar att ett ”ställföreträdande föräldraskap”

ställer stora krav på att fostra, att kunna balansera med lagom krav och respekt.

Socialekreterare 3 tar ett solskensexempel från ett familjehem där pojken gjort en fantastisk utveckling genom att de i familjehemmet inte låtsas förstå utan håller tyst och verkligen lyssnar på den unge. Socialekreterare 4 trycker på vikten av att familjehemmet får det stöd som behövs. Respondenten betonar, liksom Socialekreterare 2, betydelsen av att ha kunskap i anknytningsteori och mentaliseringsförmåga, att familjehemmet får möjlighet att utveckla sin kompetens i det. Samtliga socialekreterare ser det som en viktig uppgift att lyssna på familjehemmen när det blir tungt. Socialekreterare 4 menar också att det är viktigt att det även finns någon inom socialtjänsten som familjehemmen har så stort förtroende för att de vågar ta upp mer privata saker, som problem i familjen, för att t ex få kopplat på hjälp med parterapi.

Familjehemmen instämmer i bilden att de behöver ha kunskap och förståelse. Samtliga har också utbildningar, kurser och mångårig annan erfarenhet av arbete inom vårdande yrken och alla berättar att de går på varje föreläsning, varje kurs de erbjuds. Några av dem bekostar därutöver egna utbildningar och kurser. Flera går och har gått i egenerapi. Familjehem 2 menar att terapin givit en högre förmåga att använda sig själv och motiverar det med att det är ”vi som är vårt redskap”. Familjehem 3 har i kurser i mindfulness lärt sig att fånga ögonblicket och inte färga in känslor från en person till mötet med nästa. Familjehem 5 säger sig vara så vetgirig att det lett till mer kunskap om lagen än socialtjänsten själv har. Ju mer vi kan desto enklare är det, och vi måste ha oändligt mycket tålamod och verktyg, säger de. Samtidigt menar familjehemmen att kunskapen blir verksam genom deras hängivenhet och att barnet känner den. De menar samtliga att det samtidigt är viktigt att inte bli kompiser. Deras roll är, menar de samtliga, att vara den vuxne som barnet kan luta sig mot, ”en som inte flyttar på sig” säger Familjehem 1. Att vara någon som kan stå upp för barnet, ”-Ta inte emot ett barn om du inte känner att du kan kriga!” är ett råd från Familjehem 4, som menar att det måste kännas som ett ”mission”. Familjehem 4 menar att utbildning bara ger kunskap och makt. Det är när det syntetiseras till visdom som vi lyckas, menar Familjehem 4 och även Familjehem 1, och använder därmed samma begrepp som socialekreterarna.

Samhälle

Motiv för att vilja vara familjehem

Samtliga socialekreterare ser hos familjehem en önskan att hjälpa andra. Socialekreterare 1 menar också att pengar alltid finns med som motiv, och resonerar vidare att man kan ha en

sjukdom så man inte klarar ett vanligt arbete, eller så vill man vara hemma för att man har en gård eller mindre barn. Hade familjehemmet kunnat, menar respondenten, skulle de självklart välja ett annat yrke. Socialsekreterare 3 uttrycker att en del personer mår bra själva av att hjälpa andra, som en anledning att bli familjehem. Socialsekreterare 2 och 4 ser en tacksamhet i att själv ha det bra och en önskan att dela med sig av det.

Fyra familjehem säger att de har valt att arbeta med familjehem för att de sett behovet. En respondent arbetade på hospice och såg barn som blev lämnade när föräldern dog. En annan har vuxit upp som alkoholistbarn. Ytterligare två har sett barn i sin närhet och valt att öppna sitt hem för just de barnen, och sedan fortsatt. En familjehemsförälder som blev rekryterad som behandlande familjehem lockades av lönen för just den typen av uppdrag, och såg samtidigt ett intressant arbete i kombination med att finnas hemma även för sina biologiska barn.

Familjehemmen tänker sig alla som attraktiva på arbetsmarknaden och att de kunde fortsatt utveckla sin karriär där om de velat. Samtliga funderar också ofta på att sluta som familjehem och förklarar det med att det är ett slitsamt och lågavlönat lågstatusarbete. Två har redan bestämt sig för att inte längre vara familjehem, och slutför nu sina sista uppdrag. Men ingen av familjehemsföräldrarna skulle vilja ha erfarenheten ogjord, även om det både kostat äktenskap och orsakat ekonomiska svårigheter. Erfarenheten, menar familjehemmen, har berikat deras liv.

Vilka är glädjeämnena? Så beskriver Familjehem 1 vad som motiverar dem att fortsätta:

”Glädjeämnen, det är när jag ser en utveckling på kiddersen. Det måste man hålla fast i för att stå ut med alla bakslag. Oftast tar man sig framåt med små steg men när det går från 4 steg bakåt och ett halvt framåt – när den efter ett tag en flock månader börjar bli två fram och ett halvt bak då tänker man att det här är coolt. För det gör det. De här små ljusglimtarna att vi tar oss framåt. Så har det varit med alla. Hade det inte varit så hade jag lagt ner.” (Familjehem 1)

Att glädjeämnena handlar om barnen gäller för samtliga fem intervjuade familjehem.

Vändpunkter, när man ser att situationen ljusnar för ett barn, eller när ett barn får en ny insikt, verkar vara en starkt motiverande faktor. Familjehem 3 ger ett exempel från ett av barnen:

”När pojken för ett halvår sedan sa: -Jag har bestämt att jag ska gå till skolan, då blev jag jätteglad. -Och vet du vad, jag har bestämt en sak till, vet du vad det är? -

Nej? -Jag ska aldrig bråka med dig mer på morgnarna. Då blev jag så lycklig att jag grät. Då är det roligt att vara familjehem. När ungdomen fattar att du bråkar inte med mig varenda morgon för att jag ska gå upp och gå i skolan i tre år för att du vill vara ensam hemma. Nej det är för att jag ska gå till skolan och jag ska aldrig bråka med dig mer. Och det har han inte gjort.” (Familjehem 3)

En annan motiverande faktor, utöver vändpunkter, är att se resultatet, förstå värdet för barnen. Familjehem 4 säger: ”När barnet kan komma och säga – Du har gjort sån skillnad. (...) Det är min lön. Jag kan känna idag, jag har gjort skillnad.” (Familjehem 4)

Varför ge upp på ett barn?

Sammanbrott, när familjehemmet ger upp på ett barn, är enligt socialsekreterarna, en komplex fråga. De beskriver hur de märker när problemen börjar torna upp sig och hur de försöker lösa dem, liksom maktlösheten de känner när sammanbrottet är ett faktum. Det kan handla om matchning och avsaknad av bra stöd. Många gånger, menar de, ligger orsaken hos de biologiska föräldrarna, som inte ger familjehemmet arbetsro. Ibland, menar socialsekreterarna, har familjehemmet när de tog sig an barnet inte insett vidden av problem och socialtjänsten har kanske också blundat och hoppats på det bästa. Socialsekreterare 3 menar att det är svårt att få familjehemmen att stå kvar i de mest komplexa ungdomsärendena och ser det som ett enormt misslyckande när ett barn blir sviket på nytt.

Familjehemmen ger även här en sinsemellan ganska likartad bild. Genomgående handlar det om brutna löften, bristande stöd, avlastning som utlovats men som inte blivit, socialsekreterare som inte lyssnar tillräckligt. Sammanbrotten hänger samman med bristande samverkan med socialkontoret och i slutändan är det barnen som blir förlorare. Familjehem 4 anger även ett skäl hos ett barn som skulle få dem att avsluta ett ärende: Om barnet stjälar frekvent går det inte att fortsätta, ”-Man kan inte sova med handväskan under huvudkudden, det håller inte”.

Varför slutar familjehem?

Respondenterna i gruppen socialsekreterare menar att familjehem slutar på grund av personliga omständigheter. De kan känna att de gjort sitt, dragit sitt strå till stacken. Vill göra annat. Eller så går de till konsulentstödd verksamhet eftersom företagen erbjuder bättre villkor än kommunerna, högre arvode och bättre handledning. Socialsekreterare 1 ser inte att det skulle bero på något missnöje. Socialsekreterare 2 vet att en del familjehem har blivit så brända att de aldrig mer vill försöka. Ärendena har varit för tunga, stödet för dåligt, de slutar för att de är

besvikna. Socialsekreterare 3 uppger att de arbetar aktivt med att försöka hitta orsakerna till varför familjehem slutar.

Två av de fem intervjuade familjehemmen är i färd med att avsluta sina sista ärenden, övriga tre uppger att de återkommande överväger att sluta. Samtliga har sett många andra familjehem sluta. Det vanligaste är att de känt sig dåligt behandlade av socialtjänsten, svikna. Vanliga exempel, menar Familjehem 5, är att barnen plötsligt har tagits ifrån dem, brutna löften, bristande stöd och hjälp, det har varit kaos och ingen har hjälpt dem. ”-Ja, det här vanliga, man inte får hjälp med, typ allt. Avlastning, ett krävande barn, avlastningsbiten är jättevanlig att de lovar men sen inte blir” (Familjehem 5). Familjehem 2 beskriver för sin egen del hur tankarna går kring att kanske avsluta familjehemmet:

”Det här låter ju ytligt, men ska jag inte få mer betalt än vad jag har som undersköterska – då är jag ändå lågavlönad där, men det skulle kunna få mig att sluta som familjehem. Att jag faktiskt inte värdesätts. Då kan jag hellre gå ut och jobba och få egentid, fritid, lediga helger, 40-timmarsvecka, semester, pension. Kunna sjukskriva mig och stanna i sängen.

-En sak som jag värdesätter är om jag får lite utbildningstillfällen.” (Familjehem 2)

Ekonomiska faktorer och bristen på privatliv verkar vara centralt. Familjehem 4 säger:

”Detta är vårt sista familjehemsuppdrag. Vi har skilt oss -vad hände med oss? Familjehemmet tog över vårt liv. Vi skulle hjälpa. Äktenskapet blev som ett företag. Vi var så jävla bra på allt annat. Vaddå semester? Man förhåller sig och tillrättalägger efter andras behov. Vi hittade inte tillbaka. Nu är jag anställd och kan vara ledig ibland, vara privat också. Glöm inte varandra! Man måste tanka ibland!” (Familjehem 4)

Ekonomi och trygghet

Ekonomi är ett ämne som inte bara delar grupperna, utan där det också råder delade uppfattningar inom gruppen socialsekreterare. Socialsekreterare 2 anser att familjehemmen gör en stor och viktig samhällsinsats, så billigt att man borde skämmas, att det borde gå att se det samhällsekonomiska värdet i att rädda en människa som kan göra rätt för sig i samhället resten av livet. Man spar, enligt denne, både stora pengar och ett livslångt lidande. Även Socialsekreterare 4 menar att de ekonomiska incitamenten visar en skamligt låg respekt för familjehemmens stora arbete och betydelse. Det ser, enligt den personen, så illa ut att det skulle

behövas ett familjehemsuppror. Dessa menar båda att familjehemmen borde ha anställningstrygghet. Även som Socialsekreterare 2 ser svårigheter då uppdragen avseende varje särskilt barn är tidsbegränsade till sex månader i taget. Familjehemssekreterare 1 har full förståelse för att familjehem vill ha betalt, men anser inte att ersättningen ska ligga på en nivå som betalar semesterresor och renovering av familjehemmens hus. Informanten uttrycker, citat: ”-Det är skillnad på trygghet och girighet.” Socialsekreterare 3, som säger sig inte ha så mycket kunskap om ekonomin som reglerar familjehemmen, ser det som ett systemfel att familjehemmen är medvetna om att de inte står och faller på en ungdom utan vet att det kommer att fyllas på. Samma informant beskriver samtidigt att inte alla familjehem är beredda att lägga ett heltidsjobb under tillräckligt lång tid för att det ska fungera, av dels ekonomiska och dels personliga skäl.

De flesta av familjehemmen närmar sig ämnet om ekonomiska förutsättningar lite tveksamt. Samtalen stannar upp. Men det finns många tankar. För familjehemmen handlar de ekonomiska förutsättningarna om trygghet och respekt. Hur många timmar som sätts in i aktivt arbete, hur många i beredskap, som jour, och vad ersättningen blir per timme. Det handlar om att få runt ekonomin så det går att fortsätta. De har, alla, räknat på vad deras engagemang innebär ekonomiskt. Familjehemmen menar att ersättningen idag, även när de förhandlat fram högre belopp än SKLs riktlinjer, inte motsvarar uppoffringarna. Familjehem 4 menar att de ekonomiska förutsättningarna för familjehemsvården borde ställas i relation till alternativet, att placera barn på institution. Familjehem 4 liknar familjehemmens arbete vid det som utförs på HVB-hem som kostar 4000 kronor per plats och dygn, med motsvarande slitage på lokaler och utrustning, och menar att ”-Du måste kunna renovera vartannat år och ersätta allt som går itu, servisen, bilen, allt.” Familjehem 1 säger att: ”-Det måste gå plus minus noll så man slipper oro. Det måste finnas en möjlighet att bygga en buffert så man kan laga allt som går sönder, och vanligt underhåll som att byta tak, man är för gammal att ringa mamma.”

Socialsekreterare 2 menar att de ekonomiska frågorna kommer i ett annat läge vid vårdnadsöverflyttningar eftersom barnet då blir som ett eget. Det anser inte Familjehem 5, som vet många som fått lära sig det den hårda vägen. Innan vårdnadsöverflyttning behöver det ekonomiska vara löst, menar den personen: ”-Du måste veta att du inte en dag står på bar backe för att du ställde upp. Så sitter du där med ett gäng handikappade barn och kan inte göra nånting utan pengar.” (Familjehem 5). Den som inte garderat sig kan få ta konsekvenserna av systemets

otrygghet och hamna i ekonomiska svårigheter när familjehemsuppdrag hastigt avslutas. Familjehem 3 som hade flera ensamkommande barn placerade såg ingen möjlighet att kasta ut dem när migrationsverket en dag ändrade deras ålder och samhället plötsligt ansåg dem som vuxna.

”Trygghet. Det skulle vara att inte ha ont i magen när det är tid att betala räkningarna och vilka ska jag ta? (...) Jag har satt mig i en svår situation eftersom jag fick låna upp pengar eftersom jag inte fick ihop ekonomin när grabbarna plötsligt blev åldersuppskrivna och skulle kastas ut – så kan man inte göra. Så jag sitter risigt till. Det hade varit... tänk att inte behöva tänka de tankarna. Att ha det klart vore fantastiskt. Men det lär jag aldrig nå upp till, jag kommer nog aldrig att lösa det.” (Familjehem 3)

Samtidigt märks en stolthet. Familjehem 3 känner visserligen till ett familjehem som aldrig gör något extra för barnen, som ”sparar varje krona till sig själv”. Där anser Familjehem 1 att det måste säkras vid rekryteringen, annars har utredarna gjort ett dåligt jobb, sådant får inte ske. De intervjuade familjehemmen anser att de själva gör ett viktigt jobb och att de gör det bra. Familjehem 2 säger: ”-Nu är jag lite osvensk. Men jag säger det ändå. Vi är ett jävla bra familjehem.” Familjehem 2 menar vidare:

”-Varför inte avlöna oss så att vi som sköter det här professionellt kan fortsätta göra det med rimlig psykosocial arbetsmiljö. Vår psykosociala arbetsmiljö, så vi kan känna att det här känns bra, nu känner jag mig trygg, nu kan jag göra ett sparande till barnet, själv ha en buffert att ta paus innan nästa, lägga undan så jag kan åka på semester?” (Familjehem 2)

Att rekrytera familjehem

Inom gruppen socialsekreterare ser man stora svårigheter att rekrytera familjehem och ingen ljusning i sikte. Socialsekreterare 2 och 4 tror att det skulle gå lättare om de kunde erbjuda en ”anständig” ersättning och rimliga villkor.

Med högre arvode, större ekonomisk trygghet och bättre stöd ser familjehemmen också att det skulle vara möjligt att värva fler familjehem. Familjehem 1 säger att: ”-Ni hade haft hur många familjehem som helst om de hade fått ekonomiska möjligheter att överleva. Det handlar om nivån på arvode.”

Familjehem 2 menar att det också är ett väldigt intrång i integriteten att ens bli utredd som tilltänkt familjehem, och tänker att många backar redan under själva utredningen, när det börjar gå upp hur mycket familjen kommer att behöva blotta sig. Respondenten funderar:

”Man får synpunkter från alla håll om liv och leverne, städning, tider, matvanor, hur man lever tillsammans, vad man säger och hur man säger det – Hur ofta har ni sex? Hur är det för dig? Hur ofta bråkar ni? När bråkade ni senast? Om vad? -Det är ju inte många normalt funtade personer som ställer upp på det. En del blir nog chockade och drar öronen åt sig redan av att få frågorna. När jag sedan tänker på vilken kompetens som krävs... Och hur många är beredda att öppna sitt hem 24 timmar per dygn 365 dagar om året för kreti och pleti att springa runt i? Det kommer att bli svårare att rekrytera bra familjehem. Folk har inte tid, vill inte. Har fullt upp med sitt. Det är ett otacksamt och långsiktigt slit med höga krav där man ser resultat om kanske 20 år. Man vill ha snabba lösningar, snabba resultat, och det är inte så i denna branschen.”

Familjehem 4 menar att arbetet som familjehem också har en annan aspekt, omgivningens attityder. Vem man vill bli sedd som: ”-Du är bara hemma - är samhällets ord mot mig” säger respondenten.

Kommunikation

Samverkan

Aktörernas upplevelse av samverkan ger visar en klar uppdelning mellan grupperna av respondenter. Socialsekreterarna beskriver samverkan ur myndighetsperspektiv. Socialkontoret ska hantera biologiska föräldrar som kan ligga på – eller behöva motiveras i t ex frågor om insatser eller om umgängen. Arbetsbelastningen beskrivs som hög med många ärenden och en stor mängd administrativt arbete. Barnen och familjehemmen träffar man olika ofta, för de flesta ungefär en gång per månad. Ibland, när det behövs, säger sig socialsekreterarna ha dagliga telefonsamtal med familjehemmen. Samtliga socialsekreterare arbetar utifrån BBIC och tycker det är ett bra stöd. De flesta vill helst arbeta direkt mot familjehem och inte ha konsulenter inblandade, även om tre av de fyra socialsekreterarna ser värdet i att familjehemmen på så vis får mer stöd. Socialsekreterare 1 vill hellre att se att kommunen sköter de kontakterna själv. Även Socialsekreterare 2 skulle önska att ha direktkontakt med samtliga, men ser också att resurserna som tilldelas kommunens socialkontor inte räcker till för att sköta det lika bra. Men

respondenten skulle gärna se en omfördelning av ekonomin för att göra det möjligt att utveckla egna stödfunktioner. Samtliga socialsekreterare ser det som viktigt att lyssna på familjehemmen och att stötta dem i vardagsbeslut. Socialsekreterare 3 beskriver hur barnens frågor kring beslut i vardagen hänvisas tillbaka till familjehemmet, så det inte ska vara möjligt att spela ut vuxenvärlden mot varandra.

Familjehemmen är överlag mer kritiska när det kommer till samverkan, mest över brister i fundamentet för samverkan, kommunikationen. Samtliga menar att ärendebeskrivningen mestadels haltar, de har alla upplevt att ta emot barn som inte alls stämmer med den information de fått i förväg. Ofta har barnet som kommer mycket större problem än man fått veta. Såväl det muntliga utbytet som dokumentationen runt samverkan känns inte som förankrade i den verklighet de ser, där de befinner sig tillsammans med barnet. Samtliga påpekar spontant att de befinner sig tillsammans med barnet 24-7, dygnets alla timmar varje veckodag.

De upplever också att det är vanligt att socialsekreterare förmedlar beslut över deras huvud. Det faktum hanterar de dock lite olika. Familjehem 1 beskriver att när socialsekreterarna kommer in i deras hem på sina ”väldigt höga hästar”, ”vet allt, kan allt, frågar ingenting, lyssnar inte på något” låter de dem skriva i sina papper och planer så de känner sig nöjda och när de åkt iväg gör familjehemmet ”nåt annat med barnet, nåt som fungerar”. Den respondenten har också upplevt ärenden där socialsekreterarna gjort sig till kompis med barnet och börjat styra om förutsättningarna och reglerna i familjen utifrån den unges önskemål. Familjehem 1 menar att när socialsekreterarna går in och sätter reglerna i familjehemmet, då sänker de barnets förtroende för familjehemsföräldrarna så de inte längre kan fungera som föräldrar, och socialtjänsten skjuter på så vis sig själva i foten.

Familjehem 2 har upplevt liknande situationer och även upplevt konsulenter som lirat sig med barnet. Familjehemmet har bestämt sig för att inte acceptera att någon kommer utifrån och bestämmer i deras hem. ”-Här gäller numera våra regler.” Samtidigt menar Familjehem 2 att det försvårar arbetet när de andra aktörerna inte lyssnar. Respondenten beskriver det som att det behövs en ”djävulsk uthållighet” åtminstone tills barnet själv börjar förstå. Familjehem 3 menar att en del av problemen i kommunikationen handlar om att det finns alltför många aktörer inblandade i samverkan runt barnet. Det blir som viskleken, information försvinner på vägen när den ska passera genom andra personers förståelser.

Inget av familjehemmen anser sig ha glädje av BBIC. Familjehem 4 menar att BBIC bara är ett påhitt eftersom det aldrig följs upp. Respondenten betonar att meningen är att aktörerna ska vara på samma nivå med ömsesidig respekt, men att socialsekreterarna inte har kompetens att arbeta på det sättet. För att det ska fungera krävs en högre professionalism, menar Familjehem 4, som även har erfarenhet av att arbeta med välutbildade konsulenter i en samverkansmodell som respondenten upplever fungerade. I den modellen arbetar man med tydliga mål som utvärderas och utvecklas kontinuerligt, alla vet vad som förväntas och det finns ett gemensamt språk som skapar tydlighet.

Handledning

Även när det gäller handledning skiljer sig upplevelserna mellan grupperna. Syftet med handledningen är, enligt socialsekreterarna, att höja kompetensen hos familjehemmen att möta barnen i sin situation och även ge stöd i familjehemmens egen situation med barnet placerat där. Normalfallet, hos samtliga, är att socialsekreterarna själva står för den handledningen. Externa konsulenter, menar socialsekreterarna, har fördelen att helt kunna ägna sig åt att stötta familjehemmen, och slippa myndighetsutövandet. Handledningen sker ofta i grupp. Socialsekreterarna och även ett av familjehemmen menar att det är bra att träffas i grupp under trevliga former. Skillnaden är att familjehemmet inte ser det som ett handledningstillfälle, utan tycker sig sakna handledning. Övriga familjehem ser det mer som bortkastad tid. Samtliga familjehem och två av socialsekreterarna anser att grupphandledning aldrig är tillräckligt. Socialsekreterare 1 menar att familjehemmen är nöjda med grupphandledning som sker en gång i månaden. Avsikten är att träffas, prata tillsammans, familjehemmen får se saker lite utifrån och så blir de lite klokare. Där kompletteras grupphandledningen med generösa möjligheter att prata i telefon. Respondenten säger att ibland ringer familjehemmen flera gånger per dag. Ibland, menar Socialsekreterare 1, behövs det bara någon som kan lyssna och bekräfta familjehemsföräldern, ibland behövs avlastning. Socialsekreterare 2 tycker att det oftast går bra med den egna handledningen, som de ger ur ett anknytningsteoretiskt perspektiv eftersom de se att barn med anknytningsskador är extra bekymmersamma vid en placering. De tar stöd i anknytningsteorin för att kunna ge familjehemmen den kunskapen och arbetar också med mentalisering. Extern handledning, menar respondenten, kopplar de på när det är ärenden så går utanför det normala, och då specialiserar man handledningen utifrån uppdraget. Socialsekreterare 4 betonar att handledning innebär att lyssna på familjehemmet, som lever med situationen 24-7.

Respondenten vill att familjehemmen ska känna sig trygga i deras relation, men tänker att det ibland ändå kan behövas extern handledning.

De intervjuade familjehemmen säger sig inte vara nöjda med handledning som de fått av socialsekreterare. Ingen av dem har träffat på socialsekreterare med tillräcklig kompetens för att motsvara familjehemmens behov. De har inte heller upplevt det som att socialsekreterarna lyssnar och ser det inte som handledning. Deras erfarenhet är att det som brukar kallas handledning liknar antingen meningslöst kafferep eller myndighetsutövande med ojämlika maktförhållanden, där makten dessutom sällan ligger hos den med högst kompetens i frågan. Familjehemmen säger att de ändå håller god min eftersom de är i beroendeställning. Inte i första hand för egen men för barnens skull. De skulle istället vilja se samtalen med socialsekreterare som en gemensam och ömsesidig dialog mellan jämbördiga (se samverkan!) i sina olika roller, där familjehemmen är experter inom sitt område, och socialsekreterarna på sitt gebit. Familjehemmen ställer, samtliga, krav på professionell handledning om den ska upplevas som meningsfull. Handledning, menar de, behöver utföras av externa utbildade, erfarna handledare, med specialkompetens i frågor som rör deras utmaningar, och som vare sig har ekonomiskt intresse i eller någon makt över dem.

Familjehem 1 drar parallellen med de placerade barnen och menar det att handleda någon innebär att först verkligen lyssnar på vad den andra försöker säga, annars är det meningslöst. Respondenten efterlyser ärendehandledning och säger att de generella, löst hängande teorierna som socialsekreterarna drar inte är till hjälp och dessutom lätta att själv hitta på nätet. Familjehem 2 har deltagit i grupphandledning där alla pratade i mun på varandra, ”som våra barn”, säger respondenten, och de som var tysta fick inget. En konsult som var avsatt för Familjehem 2 fick de istället hantera, han var en belastning som försvårade arbetet. Av honom fick de istället frågan om de kunde ge lite handledning till de nya familjehemmen. Familjehem 3 har efterfrågat handledning i ett väldigt komplicerat ärende, men det tog alldeles för lång tid att få hjälp. Innan förvaltningen flera månader senare hade tagit beslut och beviljat en konsultation var sammanbrottet ett faktum. Familjehem 5 anser att det är familjehemmet som får lära upp socialsekreterarna efter hand som de byts ut. Först lära dem att lyssna och sedan berätta vad de behöver veta. Familjehem 4 berättar i detta citat hur de tänker att handledning ska vara:

”En bra handledare har ett förberett familjehem. Jag är jävligt förberedd. Varje gång jag har handledning så har jag punkter jag vill ta upp. Ibland mailar jag dem.

Hon också, eller han, är väldigt förberedd. Det är bra att lyfta problemet, titta på det lite uppifrån, koppla en teori, och göra en handlingsplan. Nästa gång återkopplar vi: Hur gick det? Vad blev bra? Inte dricka kaffe. Inte sitta och säga att allt går bra. Det ska vara konstruktivt, i punktform. Och återkoppling. (...) En handledning ska vara utvecklande. Jag ska få bekräftelse på vad jag sysslar med. Det är lite formatering. Vad är det jag gör som familjehem? Hur går jag vidare? Behöver jag backa i nåt? Osv. Analysera det vi pratar om, inget blajblaj.”
(Familjehem 4)

Respondenten beskriver att en handledare som kan sin sak kan göra skillnad, inspirera till stordåd:

”Jag hade en, jävlar vad vi jobbade bra, vi gjorde mästerverk. Hon fick mig riktigt irriterad. Jag var tvungen att gå en runda efter hon hade varit där. Hon gjorde något som lyfte det jag hade inom mig. Hon gjorde mig lite arg. Provocerade. Utmanade. Så att jag kom fram till saker. Hon var så otroligt professionell. Alla skulle ha en sån.
Skillnaden handlar väldigt mycket om ifall de börjar berätta eller om de ställer de här irriterande frågorna. Vad ska de berätta? Va fan de har ingen rättighet att berätta nåt. Det är jag som berättar. De ställer frågorna så jag säger rätt saker. Handledning handlar om att ställa rätt frågor. Utmanande frågor. Utvecklande.”
(Familjehem 4)

Respondenten menar att handledningens kvalitet ger skillnad i resultat.

Analys och diskussion

Frågeställningarna var vilka förståelser som finns för familjehemmens uppdrag och dess förutsättningar, samt att finna likheter och skillnader i dessa förståelser hos familjehem och socialsekreterare. Resultatet från förra avsnittet kan, enligt tips från kursansvarige Joakim Thelander, illustreras genom att fördela de begrepp respondenterna uttryckt enligt fig. 1. Större teckensnitt markerar här större mängd material inom det temat. Gemensamma förståelser finns inom det överlappande området. Störst skillnad i förståelse är där begreppen inte sträcker sin in i det gemensamma fältet. För de flesta teman ses en del i det gemensamma fältet men också en del som inte är gemensam. För de flesta teman finns hos familjehemmen material som inte hittas

hos socialsekreterarna. Vissa tankar som förekommer hos socialsekreterare återfinns inte hos familjehemmen, och omvänt. Inte något tema delas helt av båda grupper.

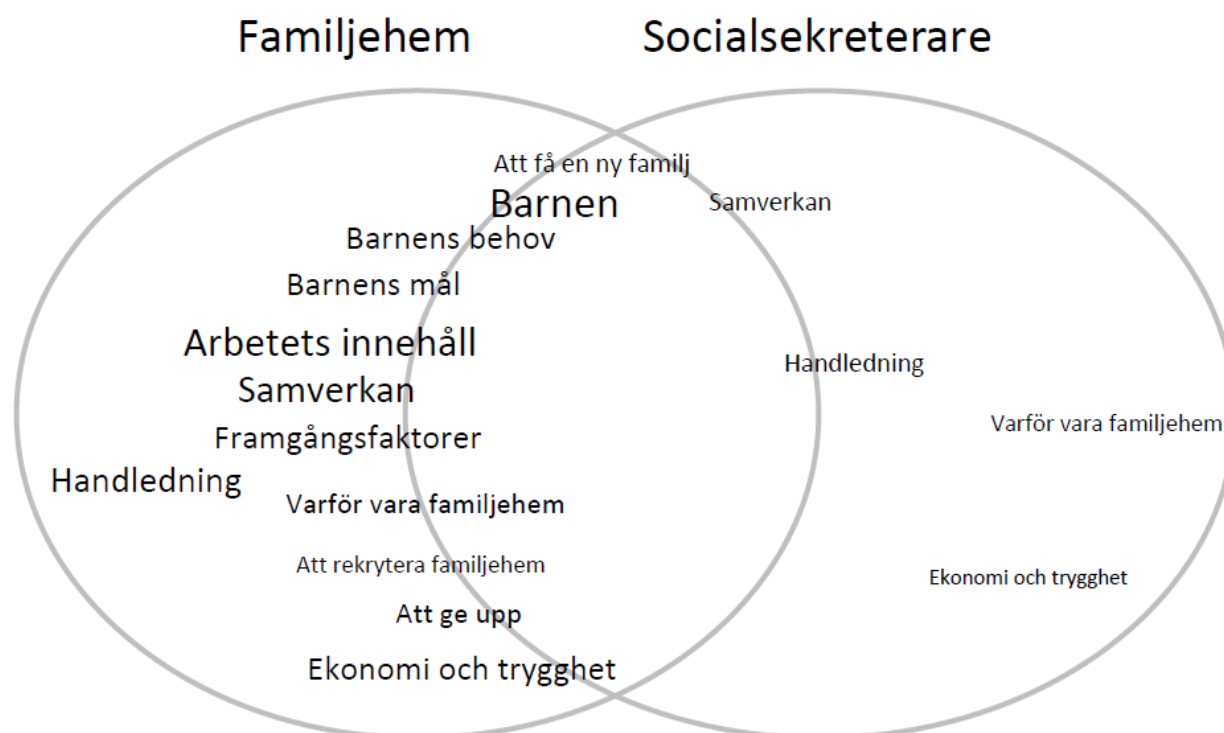

Fig 1. Resultatets begrepp fördelade i respondenternas livsvärldar.

Habermas' teori om universalpragmatiken (Månsson 1998, 322, 327 ff.) och speciellt om kommunikativt handlande och de begrepp som ingår fungerar väl för att analysera förevarande material och fördjupa förståelsen för sammanhanget. Universalpragmatiken syftar just till att se och skapa förutsättningar för ömsesidig förståelse. Genom att analysera kommunikationens förutsättningar är det möjligt att förstå vilken kompetens som behövs för en bra kommunikation. Inom de olika teman som framkommit verkar det som att de kommunikativa processerna förhåller sig olika.

Uppdraget

I familjehemmen möts barnets och den nya familjens livsvärldar, som för att fungera tillsammans på ett sätt som leder till barnets bästa behöver kommuniceras utifrån livsvärldens relationer och närhet, enligt Habermas (Månsson 1998, s 322 ff.). Socialtjänsten är länken som kopplar samman dessa, i och med att ett barn omhändertas och placeras i ett familjehem. Socialtjänsten är samtidigt länken till den biologiska familjen, den livsvärld som barnet lämnar, med de rationaliteter som gäller i förhållande till dess värdesfärer. Hur mycket dessa livsvärldar,

barnets ursprungliga sammanhang och det nya sammanhanget som barnet ska etablera sig i, ska interagera, regleras på samhällets uppdrag genom kommunikativa processer av socialtjänsten. Familjehemmets uppdrag är att agera utifrån de beslut som tas av socialtjänsten, och socialtjänsten representerar här den myndighet som utgör systemvärlden i Habermas' (Månsson 1998, 319 ff.) teori. Det innebär att det, i uppdraget, finns olika nivåer av kommunikation att förhålla sig till. I vissa frågor bestämmer samhället, systemvärlden, i det här fallet genom socialtjänsten. Andra frågor ska enligt BBIC (Socialstyrelsen 2018) kommuniceras och beslutas gemensamt, i dialog. En del frågor behöver beslutas helt inom familjehemmet. Kompetens och befogenheter inom varje område behöver vara högst hos den som äger frågan, där besluten fattas och hos den som har ansvar att verkställa beslutet. För att kommunikationen ska fungera gäller det att vara tydlig med vem som äger respektive fråga, och att ansvar och befogenheter följs åt.

Avseende uppdraget var svaren på en del punkter överensstämmande mellan undersökningsgrupperna. Gällande fakta om vilka barn det handlar om, deras problem och behov, hade båda grupperna en likartad bild, men familjehemmen gick betydligt både bredare och djupare i att beskriva vilka konsekvenser dessa fakta innebar för barnen, såväl känslomässigt som konkret och praktiskt. När det kom till handling blev det tydligt att vi kom in på familjehemmets gebit. Socialsekreterarna och familjehemmen hade en likartad uppfattning om barnens behov den första tiden. Familjehemmen kunde förtydliga och beskrev en djupare förståelse av vad det betyder för familjehemmets uppdrag, vilka krav det ställer, vilka utmaningar det innebär, vilka uppgifter som behöver utföras och hur de löses. Familjehemmen visade här förståelse för och illustrerade det arbetet relaterat till livsvärldens samtliga sfärer enligt Habermas (Månsson 1998, 325ff). Vilka mål grupperna ser för barnet och tidsperspektivet i det skilde sig mycket åt. Socialsekreterarna beskrev mer ett här-och-nu-tänk och närmaste tiden i den sociala och känslomässiga sfären, men när det gällde konkreta målbilder blev det mer diffust. Familjehemmen uttryckte tydligare och fler konkreta mål i samtliga fyra värdesfärer och med ett längre tidsperspektiv.

Den största skillnaden mellan grupperna finner vi på frågan om vad det egentligen är som familjehemmen gör, vilka resurser och strategier de hjälper barnet att utveckla och hur de gör det. Den punkten gav den volymmässigt största skillnaden mellan grupperna, där familjehemmen gav nästan tre gånger så mycket material som socialsekreterarna, och i konkreta exempel gav familjehemsgruppen mer än tio gånger så mycket material. De fem familjehemmen

gav samstämmiga svar, och kunde ge rikt med exempel på direkta insatser som rörde sig inom livsvärldens samtliga sfärer. Socialsekreterarna uttryckte sig mer vagt och svaren från dessa rörde sig främst inom livsvärldens objektiva värld, med några tankar hämtade från den sociala och den kommunikativa sfären och även från systemvärlden medan konkreta exempel på arbetets innehåll var få. Inom gruppen socialsekreterare divergerade också hur komplext man såg på arbetsinnehållet, från att bara få ett extra barn och fortsätta leva ett vanligt liv, till att se att uppgiften kan bli väldigt påfrestande för familjehemmet.

Fynden från familjehemsgruppen stämmer med Löfstrand (2009) som menar att uppdraget som familjehem är ett professionellt föräldraskap som inte går att likna vid att ha egna barn, och till sitt innehåll kan liknas vid ett socialpedagogiskt arbete. Själv kan jag, som leg. arbetsterapeut sedan över 40 år och nu också beteendevetare, instämma i detta. Jag anser att den arbetsintensitet och de kvalifikationer som det mångfacetterade familjehemsarbetet ställer krav på många gånger överstiger de för traditionellt behandlingsarbete.

En kvalitativ skillnad inom detta huvudtema, uppdraget, fanns även på frågan om vad som avgör resultatet. Flera socialsekreterare gav exempel från när familjehemsplaceringen fungerat bra för ett barn, men gav olika förklaringar till vad som avgjort och varför. Begreppet "visdom" hos familjehemsföräldrar nämndes återkommande som en egenskap, men preciserades inte. Familjehemmen själva gav mer enhetliga och även mer utförliga svar, när de uttryckte vad som avgör deras (barnens) framgång. Svaren skulle också kunna samlas under begreppet visdom. Familjehemmen kunde beskriva vad de gjort, förklara varför och hur de gjort, och hade också en medvetenhet om hur de utvecklat sin förmåga till visdom. I grunden handlar det, enligt familjehemmen, om en hängivenhet, en dedikation så stor att hela livet och alla dess förutsättningar investeras förbehållslöst i att finnas för dessa barn, så tydligt att barnen tveklöst känner det. Och inte bara finnas där utan att också utveckla sig själv som verktyg för att på bästa möjliga sätt leva och verka i den rollen och uppdraget. Att vara så klar, att kunna stå stabilt och inte vika, vara barnets ambassadör och även när det krävs klara av att föra krig, för att göra skillnad i andra små människors liv och skapa bättre förutsättningar för deras framtid. Den typen av visdom innebär utöver Löfstrands (2009) socialpedagogiska arbete enligt Habermas (Månsson 1998, 317-18) kunskap om hur vi moraliskt bör handla, och knyter an till Baltes och Staudingers visdomsbegrepp (Holt et al. 2015, 398) som samtidigt innebär en förtrogenhet med och förmåga att röra sig inom och mellan samtliga Habermas' (Månsson 1998, 325ff), livssfärer.

Samhälle

Samhället är intressenten i familjehemmens arbete och resultat, och uppdragsgivare. Samhället styr förutsättningarna för vården och för att vården ska kunna bedrivas. Här har socialtjänsten många roller. Socialsekreterarna ska, med Habermas' (Månsson 1998, 319 ff.) terminologi, utifrån systemvärldens regelverk och rekommendationer utföra samhällets intentioner. Socialtjänsten är därmed samhällets representant och förlängda arm för att åstadkomma familjehemsvård i enlighet med samhällets intention. Socialsekreteraren är i denna roll systemvärldens myndighetsutövare och kontrollorgan, men också i vissa delar utförare inom livsvärlden. Det innebär att även socialsekreterare, i sin profession, rör sig inom samtliga värdesfärer, samtidigt med ena foten i fast placerad systemvärldens byråkratiska reglering.

Socialsekreteraren tar beslut om bistånd. Ibland vilar det på samma person att rekrytera familjehem. Socialsekreteraren ska kunna utreda och avgöra vilka hem är lämpliga som familjehem. Det ingår i uppgiften hos en del att också värdera ett uppdrags tyngd och vilket arbete som krävs och matcha detta mot ett visst familjehems förutsättningar att möta dessa. Därutöver ska det sättas en prislapp och förhandlas om arvode och omkostnader utifrån de direktiv som finns och det utrymme som ges. Den yrkesrollen ska socialsekreteraren kombinera med yrkesrollen som hjälpare. Många ärenden kräver ett direkta behandlingsinsatser som ibland utförs av samma person. Socialsekreteraren ska också kunna ställa samman alla dessa uppdrag och förvaltningens hela resurs så att varje barn får exakt de insatser som bäst tjänar det barnets intresse. Varje ingripande innebär ett ansvar för andras liv och förutsättningar. Inom samtliga områden gäller det för socialsekreteraren att vara uppdaterad på alla de ansvarsområden som är reglerade och samtidigt stadda i ständig förändring. Som myndighet måste dessutom var och av dessa insatser dokumenteras och förmedlas på ett juridiskt hållbart och samtidigt smidigt och effektivt sätt. Detta är ändå bara exempel på det arbete och de arenor där socialsekreterare och familjehem möts. Att sköta ett sådant arbete väl förutsätter kompetens och erfarenhet. Det är ganska naturligt att så breda och vida uppgifter, som kan ses som sakförhållanden i Habermas livsvärld, uppfattas på olika sätt och ger spelrum för personliga åsikter och värderingar, med Habermas uttryckt som subjektiv och normativ värdesfär (Månsson 1998, 325 ff.).

Samhället rekryterar och tar, genom socialsekreterare, emot intresseanmälan från de som av olika skäl vill bli familjehem. Många familjehem slutar, vilket ses som ett problem eftersom samhället inte har tillgång till hem i tillräcklig mängd för att fylla behovet. Det är därför även

intressant av vilka skäl familjehem fortsätter, vad som motiverar dem. Motiven som socialsekreterarna ser hos hem skiljer sig i denna studie delvis åt. Socialsekreterarnas uppfattning om varför familjehem startar stämmer i alla utom ett fall någorlunda överens med varför familjehemmen själva uppgivit att de ville starta, vilket är naturligt eftersom det är de anledningar som brukar godtas vid en rekrytering. Det som inte alls stämmer hos de intervjuade familjehemmen är uttalandet från en socialsekreterare att detta skulle röra sig om en grupp människor som har svårigheter att göra karriär på en normal arbetsmarknad, personer som av olika anledningar inte skulle kunna göra något annat. Vad som motiverar familjehemmen att fortsätta, när de väl startat, visar diskrepans mellan grupperna.

Ett känsligt ämne är compensationen, ekonomiska och andra faktorer som har att göra med trygghet. Här styr Habermas' systemvärld (Månsson 1998, 319 ff.) genom lagstiftning (SFS 2001:937, SoL, LVU, FB), föreskrifter, allmänna råd och rekommendationer (SOSF 2012:11, SKL, 2018). Socialsekreterarnas åsikter spänner mellan att det är skamligt av samhället att ge så dåliga villkor till den andra ytterligheten, att se det som girighet att vilja ha ersättning till renovering av hus och semester. Det handlar om ett äldre synsätt, menar Lofstrand i sin licentiatuppsats "Professionellt föräldraskap" (2009), och pekar på att politiken när det gäller familjehem inte följt med samhällsutvecklingen. Lofstrand efterlyser för familjehemsvård samma utveckling som har skett med annat omsorgsarbete, som lyfts ut ur familjerna och utvecklats till professioner. Den invändning som en respondent hade, att man aldrig kan veta hur länge omsorgsbehovet för en viss individ varar, gäller ju vid all typ av vård. För professionerna finns alltid nya mottagare med motsvarande behov att möta med likartade insatser. Inte heller barnens behov tar slut om ett ärende avslutas. Medan en ny matchning mot ett nytt barn görs kunde familjehemmet få en välbehövlig semester. Att, som en respondent i familjehemsgruppen uttryckte, behöva ersätta skadad utrustning och vartannat år renovera huset är, enligt min egen erfarenhet, ingen överdrift. Det motsatta scenariot, att familjehem skulle vara en särskild samhällsgrupp utan möjlighet till semester, med hus i stadigt förfall, känns inte rimligt.

När det gäller familjehem som ger upp på ett visst barn, beskriver socialsekreterarna en samstämmig bild, liksom familjehemmen. Dock skiljer sig dessa bilderna åt sinsemellan. Här verkar finnas ett utvecklingsområde som går att hänföra till nästa huvudtema, kommunikation. Familjehemsgruppen är också sinsemellan helt överens om varför vissa familjehem ger upp helt och avslutar sitt engagemang, liksom socialsekreterarna. Grupperna har även här delvis skilda

uppfattningar. Enligt familjehemmen är anledningen just brister i ovanstående förutsättningar, att hänföra till kompensation och trygghet. Främst handlar det om den ekonomiska ersättningsnivån. De har inte råd längre. Familjehemmen uppger samma huvudanledning till varför det är svårt att rekrytera nya familjehem. Två av socialsekreterarna instämmer i även familjehemmens bild, som också stämmer med Löfstrand (2009). Hon menar att om samhället höjde yrkets status skulle det bli lättare att rekrytera nya familjehem. Men att också frågorna om ekonomi och trygghet måste få en lösning. Hon ser att det inte som rimligt att det ska innebära ett ekonomiskt risktagande att vara familjehem, vilket samtliga intervjuade familjehem vittnar och som särskilt Familjehem 3 illustrerar, när de skuldsatt sig för att hjälpa barnen igenom situationen när samhället plötsligt drog tillbaka stödet.

Det går inte att undgå att också lägga ett genusperspektiv på frågan om familjehemmens status och förutsättningar från samhället. Även om en del män engagerats är genusperspektivet påtagligt i denna lågstatusverksamhet som utgörs av traditionellt kvinnligt oavlönat arbete.

Kommunikation

Samverkan

I mötet mellan socialtjänstens och familjehemmens två världar och värdesystem, uppdraget och samhället, sker olika former av kommunikation mellan socialtjänst och familjehem. Enligt Habermas (Månsson 1998, 327) är kommunikationen fundamentet varpå hela livsvärlden vilar. Att det finns stora utmaningar i kommunikationen mellan socialtjänst och familjehem är ett av resultaten i denna undersökning.

Det kvalitativa innehållet i respondenternas utsagor skiljer sig markant på frågor som rör samverkan. Medan familjehemmen till helt övervägande del diskuterar just det som Habermas' (Månsson 1998, 325ff) benämner kommunikativ handling, till form och innehåll, och även berör den sociala sfären med normer och förväntningar, uttrycker gruppen socialsekreterare uttalanden som handlar om sakförhållanden, alltså Habermas' objektiva sfär och hänvisar till lagreglering i systemvärlden. Väldigt få av socialsekreterarnas uttalanden kring samverkan berör den kommunikativa sfären.

Överlag är socialsekreterarna mer nöjda med de kommunikativa processerna i samverkan än familjehemmen. Socialsekreterarna verkar inte vara medvetna om hur stora kommunikations- och samverkansproblem familjehemmen upplever. Habermas (Månsson 1998, 327) påpekar att samförstånd förutsätter att de samtalande är tydliga med i vilken värdesfär de möts. Kanske det beror kommunikationssvårigheterna på otydliga förutsättningar i det avseendet, kanske på att ingångsläget för samverkan är maktobalans.

Familjehemmen har ingen beslutanderätt över barnens situation och står på olika sätt i beroendeställning utan jämbördiga möjligheter att exempelvis framföra kritik. Familjehemmen är väl medvetna om att uppdrag med kort varsel kan avslutas och äventyra ett barns fortsatta förmåga till anknytning (Bowlby 2010) och påverka barnets utveckling negativt. Ekonomin står också på spel. Få arbetsgivare kan ha anställda som i årtal hastigt växlar mellan noll och heltid, utifrån hur det passar in i familjehemsverksamheten. A-kassa utgår inte så familjehemmet kan plötsligt stå helt utan inkomst om socialtjänsten upplever samarbetsproblem.

Med Habermas (Månsson 1998, 325 ff.) går det att förstå att förutsättningarna för kommunikation undermineras också av att familjehemmet inte kan tolka vilken form av anspråk socialsekreteraren gör, ”vem de talar med”. Är det myndighetspersonen, samordnaren, samverkansparten, uppdragsgivaren, rekryteraren, terapeuten eller handledaren? Att förhålla sig till allt detta kan skapa en osäkerhet som gör det svårt att få en helt uppriktig konversation till stånd. Det kan vara en anledning till att samverkan upplevs så olika mellan grupperna. Om de olika nivåerna och ansvarsområden som nämnts under ”Uppdrag” (se ovan) och deras avgränsningar dessutom bygger på olika uppfattningar och inte heller är klargjorda från början kan det begås övertramp i någon riktning, som kan sabotera förutsättningarna för samverkan. Habermas (Månsson 1998, 332 ff.) vänder sig mot experters tolkningsföreträde och menar att bildningsprivilegier nödvändigtvis måste upphöra för att människor ska kunna engagera sig i sina egna angelägenheter. Om en socialsekreterare inte fullt ut förstår grunderna för familjehemmets förståelser och den professionalism som många familjehem besitter, riskerar värdefull information för beslutsunderlag att gå förlorad och dessutom familjehemmets kompetens att kränkas, även om det inte är avsikten.

Handledning

När vi kommer till punkten handledning blir de skilda förståelserna och synsätten än mer tydliga. Inget av familjehemmen är nöjd med den handledning som de får av socialsekreterare. Det är inte så konstigt. Det kan inte förväntas att den ena yrkesgruppen i en ömsesidig samverkan handleder den andra. Socialsekreterare har många ansvarsområden och kompetenser inom sitt gebit, att ständigt utveckla. Det har även familjehem. Jag kan inte se att den ena kompetensen är högre än den andra, men olika. Inspirera varandra kan de absolut, men det vore orimligt att tänka sig att den ena kan höja den andres kompetens.

Det finns idag ingen speciell utbildning för att bli familjehem. Däremot har Socialstyrelsen (2018) sammanställt ett material för de som redan verkar som familjehem. För nya familjehem ser jag materialet som en utmärkt inblick och orientering i världen som familjehem. För nya familjehem är det också bra att hjälpsamma socialsekreterare generöst delar med sig av sin erfarenhet för att vägleda dem in i arbetet. Ur sitt perspektiv har en socialsekreterare med lång erfarenhet användbara tips till ett nytt familjehem, särskilt ifråga om starten då socialsekreterarna ofta är mycket involverade.

När det gäller uppdragets innehåll har denna studie visat att ambitiösa familjehem med tid och erfarenhet söker och utvecklar kunskap och strategier som är effektiva för att nå målen i det som de ser som sitt uppdrag, att hjälpa barnen att få ett bra liv. Därför blir det också naturligt att efterhand, genom åren, som deras kunskap och kompetens växer, så kommer socialsekreterarnas kunskap inom familjehemmets kompetensområde inte att räcka till för att bidra till att höja familjehemmets kunskap.

Förutsättningarna för de externa konsulenterna är annorlunda, såsom samtliga socialsekreterare är inne på. Det verkar ändå bara finnas en nivå av medvetenhet, arbetsbördan. Med Habermas (Månsson 1998, 330 ff) teori är det lätt att se att det, utöver skillnader i kompetens, även handlar om trovärdighet och tillit. Det är svårt att handleda någon som är i beroendeställning och där handledaren snabbt kan byta fot från handledare till att vara myndighetsperson. En del externa konsulenter har möjlighet att utveckla kompetens motsvarande den hos specialister som helt ägnar sitt yrkesliv åt extern handledning av familjehem. Men det krävs lämplighet, handledarutbildning och träning och ett personligt engagemang i frågorna som rör barnen. Sådana handledare kan utveckla den skicklighet som familjehemmen efterfrågar i att handleda

familjehemmen till fördjupad, breddad, vidareutvecklad professionell kunskap som skulle komma barnen till nytta. Från två av familjehemmen fanns dock en reservation även mot konsultföretagens dubbla roller, i att det finns ett ekonomiskt intresse att behålla ett ärende. Detta ekonomiska intresse, varnar två familjehem, kan hos vissa konsulenter äventyra opartiskhet och inverka på handledningens kvalitet, varför de anser att handledning behöver vara helt extern från en oberoende handledare. Kompetensutveckling i form av fördjupningskurser på olika teman uppskattas av familjehemmen, men ersätter inte ärendehandledning. Familjehemmen kan med en kvalitativ handledning hjälpa barnen bättre och efter hand utveckla sådan visdom som Habermas (Månsson 1998, 317-18) avser och Baltès och Staudinger (Holt et al. 2015, 398) beskriver.

Det finns erfarna familjehem, som de jag intervjuat, som skulle kunna fungera utmärkt som handledare. Även dessa behöver handledarutbildning, att handleda är ett specifikt yrke som kräver sin kompetens. Men det kunde vara en god idé att låta de erfarna, ”visa” familjehemmen som känner lust till det utveckla sådan kompetens och kunna handleda de med kortare erfarenhet. Här finns en outnyttjad skatt.

Habermas

Genom att analysera varje intervju utifrån vilka förståelser som de respektive respondenterna ger uttryck för, har det varit möjligt att se mönster. Att gruppera resultatet har för en del frågor visat tydliga skillnader mellan de två undersökningsgrupperna, socialsekreterare och familjehem. Andra frågor har varit mer spridda och personbundna.

Ingendera grupp, vare sig socialsekreterare eller familjehem, verkar medvetna om i vilket spänningsfält deras kommunikativa processer sker. Genom att använda Habermas' systemvärld har det varit möjligt att blottlägga grundvalarna för de kommunikativa processer som äger rum i såväl samverkan som handledning.

Att använda Habermas teori var ett tips från min handledare, Lisa Flower. Stort tack! Denna begreppsvärld visade sig ovärderlig för att förstå, definiera och jämföra olika aspekter i upplevelserna respondenterna beskrivit. Jag har, med hjälp av Habermas, förstått varför samverkan i familjehemsvården, utifrån dess förutsättningar, är svår att åstadkomma. Om vi tror

att vi kan klara oss med en väldigt ytlig kommunikation så tror vi fel. Enligt Habermas måste vi förstå den andre utifrån vilken rationalitet den refererar till.

Referenslista

Litteratur

- Ahrne, G., Svensson, P., 2015. *Handbok i kvalitativa metoder*. Liber, Stockholm.
- Bowlby, J., Wiking, P., Risholm Mothander, P., 2010. *En trygg bas: kliniska tillämpningar av anknytningsteorin*. Natur & Kultur, Stockholm.
- Collins, R., Andersson, S., 2008. *Den sociologiska blicken: att se bortom det uppenbara*. Studentlitteratur, Lund.
- Holt, N. (Ed.), 2015. *Psychology: the science of mind and behaviour*, 3. ed. ed. McGraw-Hill Education, London.
- Månson, P., 1998. *Moderna samhällsteorier: traditioner, riktningar, teoretiker*. Rabén Prisma, Stockholm.

Internetkällor

- Andersson, G., Allmänna Barnhuset, 2008. *Utsatt barndom - olika vuxenliv: ett longitudinellt forskningsprojekt om barn i samhällsvård*. Allmänna Barnhuset, Stockholm.
http://www.allmannabarnhuset.se/wp-content/uploads/2013/11/Utsatt_barndom.pdf
- Basic, G., 2012. *Samverkan blir kamp En sociologisk analys av ett projekt i ungdomsvården*. Lunds universitet, Lund. <https://lup.lub.lu.se/search/ws/files/5378952/3129801.pdf>
- Hult Backlund, G., IVO, 2017. *Barns rätt till familjehemsvård av god kvalitet* (Granskning No. IVO 2017-15). IVO. https://www.ivo.se/publicerat-material/rapporter/barns-ratt-till-familjehemsvard-av-god-kvalitet/? t_id=1B2M2Y8AsgTpgAmY7PhCfg%3d%3d& t_q=familjehem& t_tags=& t_ip=188.151.74.12& t_hit.id=IVO_Web_Models_Pages_PublicationPage/_f78e2633-9f91-4491-adbd-e02549b62df9_sv& t_hit.pos=3
- Isomäki, Veli-Pekka, n.d. The fuzzy foster parenting—a theoretical approach. *The Social Science Journal* 2002, 625–638. <https://www-sciencedirect-com.ezproxy.hkr.se/science/article/pii/S0362331902002367>
- Justitiedepartementet L2, n.d. *Föräldrabalk (1949:381) (FB)*. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/foraldrabalk-1949381_sfs-1949-381

- Löfstrand, I., 2009. *Professionellt föräldraskap samhälleliga förutsättningar för familjehem för tonåringar*. Luleå tekniska universitet, Institutionen för hälsovetenskap. <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:999920/FULLTEXT01.pdf>
- Nordin, Andreas, Ekstrand, Britten, 2005. *Skilda världar* (D-uppsats). Högskolan Kristianstad. <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:230154/FULLTEXT01.pdf>
- Statens beredning för medicinsk och social utvärdering, 2017. *Insatser för bättre psykisk och fysisk hälsa hos familjehemsplacerade barn: en systematisk litteraturöversikt och utvärdering av ekonomiska, samhälleliga och etiska aspekter*. Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU), Stockholm. https://www.sbu.se/contentassets/890c0a078ca342ef8f3f3df817acb4f2/insatser_bättre Psykisk_fysisk_halsa_familjehemsplacerade_barn_2017.pdf
- Sverige, Socialstyrelsen, 2018. *Grundbok i BBIC: barns behov i centrum*. <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2018-10-20.pdf>
- Sverige, Socialstyrelsen, 2012. *Barn och unga i familjehem och HVB: handbok om socialnämndens ansvar och uppgifter*. Socialstyrelsen, Stockholm. <https://www.kunskapsguiden.se/barn-och-unga/kunskapsstod/Handbocker/Sidor/Barn-och-unga-i-familjehem-och-HVB-Handbok-om-socialnamndens-ansvar-och-uppgifter.aspx>
- Ulvik, O.S., 2015. *Talking with children: Professional conversations in a participation perspective*. *Qualitative Social Work: Research and Practice* 14, 193–208. <https://doi.org/10.1177/1473325014526923>
- Vinnerljung, B, Sallnas, M., n.d. *Into adulthood: a follow-up study of 718 young people who were placed in out-of-home care during their teens*. *Child & Family Social Work*. 2008, 144–55. <http://web.b.ebscohost.com.ezproxy.hkr.se/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=c33b4755-a454-4962-aec9-fc1811a83f70%40sessionmgr101>
- Vinnerljung, Bo et al., 2015. *Barn kan inte vänta*. Nordens Välfärdscenter. <https://nordicwelfare.org/wp-content/uploads/2017/10/barn20kan20inte20vc3a4nta.pdf>
- vón Ahlefeldt Nisser, Désirée, n.d. *Specialpedagogers och speciallärares olika roller och uppdrag: skilda föreställningar möts och möter en pedagogisk praktik*. *Nordic Studies in Education* 2014, 246–264. <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:723034/FULLTEXT01.pdf>

Lagar, författningar, publikationer från myndigheter

Council of Europe, Committee of Ministers, Mars 1987. *Recommendation No. R (87) 6.*

http://www.kekidatabank.be/docs/Instrumenten/RvE/1987%20CMRec%2887%296_on%20foster%20families.pdf

Håkan Ceder, n.d. *Barns och ungas rätt vid tvångsvård.* Förslag till ny LVU.

<https://lagen.nu/sou/2015:71#sid1201-img>

Socialdepartementet, n.d. *Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU).*

<https://lagen.nu/1990:52>

Socialdepartementet, n.d. *Socialtjänstlagen (2001:453).* [https://www.riksdagen.se/sv/dokument-](https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/socialtjanstlag-2001453_sfs-2001-453)

[lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/socialtjanstlag-2001453_sfs-2001-453](https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/socialtjanstlag-2001453_sfs-2001-453)

Socialstyrelsen, n.d. *SOSFS 2012:11 Socialnämndens ansvar för barn och unga i familjehem,*

jourhem eller hem för vård eller boende. <https://lagen.nu/sosfs/2012:11>

Sveriges Riksdag, n.d. SFS 2001:937 3 kap. *Vård utanför det egna hemmet 2 §,*

Socialtjänstförordning (2001:937). <https://lagen.nu/2001:937>

Appendix

Intervjumall

Vari består uppdraget att vara familjehem (FH)?

Demografiska frågor (– enbart till FH. Till soc.sekr ändras frågorna till ”ideal-familjehem”)

Hur ser er familj ut? Egna barn? Åldrar?

Hur länge har ni varit FH?

Vad gjorde ni förut? Erfarenheter som bidrar? Försörjning? Är ni bara FH? – Yrke utöver?

Anställningsformer?

Hur många barn har ni haft? Tid- kortaste o längsta placering? Åldrar?

Uppdragsgivare? Anställningsform som FH?

Demografiska frågor (– enbart till soc.sekr)

Vilken titel har du? Vad är din roll? Hur länge har du arbetat så? Din ålder? Utbildning?

Har du någon /några teoretisk(a) utgångspunkt(er) när du tittar på fh? Någon metod?

Hur ser du på uppgifterna i uppdraget som FH?

Anledning att bli FH: Varför väljer man/ valde ni att bli FH?

Anledning för placering: Vilka problem är vanliga? Vad lägger du in i begreppet omsorgsbrist?

Vad innebär det? Innehåll? Behov att möta?

Tidsaspekter: Hur lång tid tar det att bo in sig? Hur lång tid innan det ger resultat? Vilken betydelse har åldern?

Innehåll: Vad är det ni gör? Vad är det viktigaste? Vad är det som bär, avgör hur det går? Hur stimuleras och utmanas utvecklingen?

Vad ger glädje? Roligt stimulerande belönande? När blir man glad/ stolt/ ledsen/ besviken?

Hur ser du på relationen med barnet? Hur viktigt är det att FH är populär? Hur gör man sig populär?

Mål: Hur långt fram i tiden tänker du för barnet? Bli en framgångsrik /lycklig /välfungerande /frisk vuxen? Hur ser du på FHs möjligheter att påverka barnens utveckling?

Resultat: När är du nöjd med resultatet? Hur ofta blir det bra? Lyckade exempel? Varför blev det bra? Framgångsfaktorer? Vad är svårt, utmanande för FH? När har det inte gått bra? Varför?

Hur ser du på de förutsättningar ni ges – roller, ansvar, stöd, trygghet?

Roller: Hur ser du på samarbetet med soc? Vad betyder BBIC för ert samarbete? Hur ser du på samarbetet med den biologiska familjen? Hur ser du på samarbetet med skolan? Betydelse?

Ansvar: Förväntningar – ömsesidiga? Ansvar? Krav? Vem bestämmer t ex hur mycket barnen träffar sin andra familj? Betydelse?

Stöd: Vilket stöd har FH? Ärendehandledning? Vad är viktigt i handledning? Hur ser en optimal handledning ut? Vad krävs av en bra handledare? Föredrar ni intern eller extern handledning? Innehåll – syfte – form – mål? Hur ofta är lagom med handledning? Vilket stöd finns för er själva som FH?

Ekonomisk trygghet: Vilken betydelse har ekonomisk trygghet? Hur ser ni på FH anställningstrygghet, sjukförsäkring, pension? Hur mycket arbete lägger FH ner? Tim /vecka? Vilken nivå på arvode är lagom? Vilken nivå på omkostnader är lagom?

Hur ser du på möjligheten att rekrytera och behålla familjehem? Lätt eller svårt? Varför?

Ni valde att bli FH för att... Blev det som ni tänkte?

När känner FH uppskattning – upplever att det FH gör är viktigt?

Sammanbrott? Vad leder till sammanbrott? Vad skulle kunna få FH att ge upp på ett barn?

Vad skulle kunna få /får ett FH att sluta som FH?